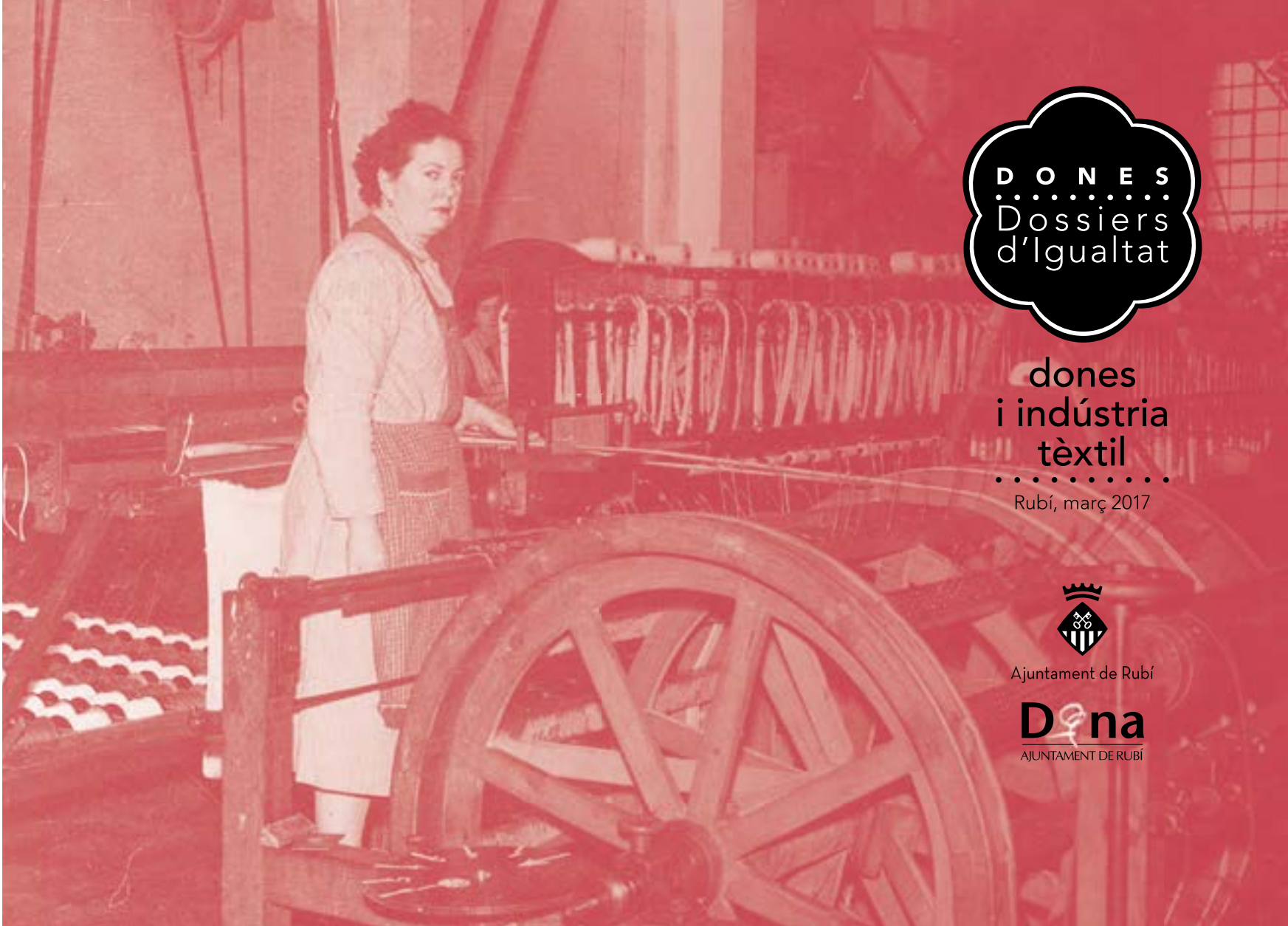

DONES
Dossiers d'Igualtat

dones i indústria tèxtil

Rubí, març 2017

Ajuntament de Rubí

Dona
AJUNTAMENT DE RUBÍ

Totes les entrevistes que apareixen en aquest monogràfic han estat realitzades per Eduard Puigventós López, historiador local, Núria Julià Fosas, administrativa del Servei de Polítiques d'Igualtat i Marc Sala Font, tècnic del Servei de Comunicació, de l'Ajuntament de Rubí, durant el 2016, amb l'objectiu de donar visibilitat a les dones que treballaven a la industria tèxtil de Rubí.

• • • • • • • • • • •

Podeu veure totes les entrevistes enregistrades en vídeo a: *www.rubi.cat/dona*

Índex

Presentació 5
Pròleg dels autors 7

Adela Cardona Mas 10
Àngela Nicolau Sangrà 12
Àngela Raventós Llunell 13
Carme Selvas Alsina 15
Francisca Martí Solà 17
Irene Vallhonrat Solà 19
Isabel Calvo Blanco 20
Joana Soteras Llorens 22
Maria i Joana Méndez Linares 24
Maria Pons Perich 26
Maria Portí Julià 28
Maria Rosa Milà Caballé 30
Maria Sobregrau Marcet 32
Marta Casals Font 34
Palmira Basomba Gala 36
Palmira Gallart Figueres 37
Ramona Torné Cañís 38
Rosa i Dossi López Colomé 40
Rosa Sala Martí 42
Roser Callas Ribas 44
Roser Marcè Pidelaserra 46
Sebastiana Arís Bolart 48
Teresa Toll Oller 50

Autors entrevistes: Eduard Puigventós i Núria Julià
Autor vídeo: Marc Sala
Disseny: Teo Perea
Correcció de textos: L'Apòstrof scl
Impressió: Imprinter SL

Edita ©Ajuntament de Rubí. Rubí, març 2017
Dipòsit Legal: B. 5914-2014

Tiratge: 500 exemplars

Presentació

Un any més, i coincidint puntual amb els volts del Dia Internacional de la Dona, arriba una nova entrega de la col·lecció «Dones. Dossiers d'Igualtat». Aquest és un exemplar que edita l'Ajuntament de Rubí amb la voluntat de difondre la tasca professional de les dones de la nostra ciutat. El d'aquest 2017 està dedicat a les dones que van treballar durant molts anys a la indústria. 25 testimonis que van formar part d'aquella legió de dones que durant molts anys van treballar a la rica indústria tèxtil de la nostra ciutat. L'escriptura i la perseverança de la Núria Julià ens permet, any rere any, posar l'accent en la gran aportació femenina a l'enriquiment general de la ciutat, en aquesta ocasió aturant-se en la indústria.

M'heu sentit dir moltes vegades que Rubí és una de les zones industrials més importants de Catalunya. Som una potència industrial només superats per la Zona Franca de Barcelona. El que pocs coneixen és que si avui hem assolit aquesta posició d'avantatge respecte a la resta de ciutats, i l'exhibim amb orgull, és gràcies a la feina que molts homes, però sobretot moltes dones, duen a terme fa molts anys. En un context marcat per l'hegemonia dels homes, moltes dones van dedicar hores i hores a les fàbriques rubinenques, en les quals feien tasques molt similars a les dels seus companys masculins, però percebent un sou molt inferior. Dones que, a més, havien de mantenir les feines de la casa quan acabaven els interminables torns fabrils.

Cal una lectura en profunditat del que expliquen les 25 dones que s'han entrevistat en aquest document. Les seves experiències ens faran recordar la duresa d'aquelles fàbriques, ens transportaran a un Rubí passat, però sobretot ens permetrà reflexionar sobre si a dia d'avui hem avançat en la lluita per la igualtat i quin camí ens queda encara per recórrer.

Ana María Martínez Martínez
Alcaldessa de Rubí

Vagi per endavant el meu agraïment a Núria Julià i Eduard Puigventós per la seva col·laboració en aquesta nova entrega dels «Dossiers d'Igualtat». A l'edició d'enguany, sobre la dona i la indústria, hem conegut la mirada, l'experiència i les vivències de 25 dones, que a mode de representació femenina de la indústria rubinenca, ens han traslladat a l'època de filatures, ordidores i teixidores.

El llibre que teniu a les mans il·lustra de forma excel·lent la importància de les dones en el procés d'industrialització a Catalunya. El que avui anomenaríem *superwomen*, amb jornades intenses de treball que s'allargaven a les llars amb les feines domèstiques. Avui, d'aquells anys entre telers, només queden alguns edificis dempeus i un llegat que ens serveix per reivindicar el protagonisme que realment mereixen les dones, una equitat de sous i el trencament definitiu de les barreres que el món femení pateix quan vol treure el cap entre els equips directius de cada empresa.

Cal continuar aquesta lluita, perquè l'exemple que van iniciar dones com els 25 testimonis que podem llegir entre aquestes pàgines, no caigui en l'oblit. El món industrial i empresarial en el seu conjunt reclama una paritat en el model de lideratge. Desaprofitar el talent femení és pagar un peatge molt elevat.

Per últim, m'agradaria agrair la voluntat d'explicar les seves vivències a aquest grup de dones. Gràcies per voler col·laborar i deixar la vostra empremta en aquest document. El material que hem extret d'aquestes entrevistes ha estat tan valuós que, a banda de les seves entrevistes escrites per la Núria, també s'ha editat un vídeo que es podrà veure a la pàgina web municipal.

Maria Mas Arrufat
Regidora de Polítiques d'Igualtat

El recull de testimonis del quart monogràfic en femení està dedicat a les dones i la indústria. Les protagonistes són 25 dones rubinenques, entranyables, treballadores i valentes, que han obert la porta de casa seva per regalarnos estones de records i vivències entorn a la seva infantesa i joventut.

Són retalls de la seva experiència treballant a les fàbriques tèxtils d'un Rubí que va canviar radicalment en pocs anys l'entramat urbà, les relacions econòmiques i socials, i que veié incrementar de manera desmesurada el nombre d'habitants.

Es tracta de relats d'unes vides plenes de tendresa, d'emocions i de treball molt dur per a unes noies que tot just sortien de l'escola per anar a treballar. I ho feien en jornades de feina llargues i feixugues fora de casa, en condicions que no sempre eren les més òptimes i que amb els anys van afectar la salut. Jornades que eren possibles gràcies a la contribució desinteressa d'unes àvies que ajudaven en les tasques de la llar i la família.

Aquestes noies i dones eren el motor de les fàbriques, en un món majoritàriament femení i desigual, marcat per la jerarquització dels llocs de treball, i la discriminació salarial i laboral, gairebé sempre en benefici dels homes. I és així perquè es creia que els caps de família havien de percebre el salari més alt del nucli familiar o que aquests treballaven més que les dones, malgrat que elles feien doble jornada diària, degut també a l'ocupació pròpia de la llar.

Aquest apartat més personal vol ser un tastet de records de tota una vida, així com de l'experiència de milers de treballadores que durant els anys daurats del tèxtil a les comarques vallesanes van formar part d'una majoria de dones que treballaven en silenci i que la història potser no va saber escoltar prou bé, malgrat el soroll dels telers.

Amb tot el que s'ha dit, potser arribarem a entendre un xic més la feina i la vida d'aquestes teixidores, nuadores, repassadores, aprenentes, cosidores i encarregades i propietàries de les fàbriques rubinenques que, entre llàgrimes i somriures, van contribuir en gran mesura a millorar i transformar la nostra ciutat.

Són fàbriques tan conegudes com les de Cal Pich Aguilera, Cal Jorba, Cal Mosques o els petits tallers dels drapaires, per on van passar aquestes dones que van deixar empremta.

Núria Julià Fosas
26 / 1 / 2017

La monografia que teniu a les mans començà a caminar fa ja uns mesos, quan es va plantejar que podríem dotar d'un contingut especial els actes relacionats amb el dia de la dona treballadora d'enguany Certament, el tema escollit és el reconeixement a la tasca d'unes dones que se n'havien fet un fart, de treballar. Dones que són testimoni d'un món que pràcticament ha desaparegut; dones que tingueren un paper fonamental i indispensable en la bona marxa i expansió de la principal indústria del segle XX a Catalunya: el tèxtil.

Per a tal objectiu, anàrem a visitar vint-i-cinc rubinenques perquè ens expliquessin el seu testimoni. La primera havia entrat a la fàbrica el 1935 i la darrera havia plegat el 1999: més de seixanta anys, doncs, de vivències, records i història no només personals, sinó també de ciutat i de país.

I és que la indústria tèxtil havia estat realment destacada des de mitjan segle XIX fins ben bé els anys 70 i 80 del segle passat, quan les circumstàncies pròpies del desenvolupament de la societat del benestar, canvis tecnològics i competència estrangera van fer que la majoria de fàbriques acabessin tancant o transformant-se. L'enfocament industrial es dirigí, a partir d'aleshores, cap a un altre tipus d'empreses, vinculades més aviat a la metal·lúrgia i la siderúrgia, la química, els components elèctrics i sectors molt diversificats. Les escasses empreses tèxtils que quedaren van canviar el sistema clàssic de producció i es van modernitzar, abandonant les constants que les havien fet mantenir-se i créixer al llarg de més d'un segle. Havia estat un cas pràcticament únic en l'economia mundial: en una regió sense matèries primeres (cotó, seda, poca llana) ni combustibles fòssils (carbó i petroli) i amb un mercat feble, s'hi havia consolidat una potent indústria que canvià la fisonomia de ciutats i cursos fluvials i féu sorgir tant una acomodada burgesia com una nombrosa, valenta i reivindicativa classe obrera. El ritme de la fàbrica marcava el de les ciutats i viles industrials i bona part de l'economia del país. Rubí en va ser un cas clar.

En aquest desenvolupament industrial hi havia hagut una clara diferenciació de rol segons el gènere: els homes acostumaven a treballar a les tasques de cardar la llana, descarregar madeixes de cotó o seda, arreglar la maquinària, fer de fogoners, encarregats, aprestadors o bé portar telers grans. En canvi, les dones s'encarregaven de la major part del procés de fabricació del teixit: de les metxeres o filadores de contínua en el procés de filatura, a les rodeteres, ordidores, nuadores o teixidores en la preparació, fins a les repassadores, cosidores i plegadores de l'acabat, a les quals cal afegir les administratives que realitzaven la feina més burocràtica des del despatx. Canviar aquests rols era ben difícil i, si no, que li preguntin a la Maria Pons Perich, que tanmateix fou la pionera a l'hora de dur els que s'anomenaven telers d'home o *gregoris*, a Can Sedó.

Han pogut observar, en aquestes darreres línies, que l'àmbit del tèxtil generà, també, un llenguatge i un vocabulari propi: per a les nostres protagonistes són paraules ben normals, que adquireixen un significat habitual. En canvi, per als qui no hem viscut aquest període, evoca el record d'una època ja passada, amb mots que ens sonen si no estranys, sí que llunyans: llançadora, bitlla, escarabat, escandall, anar a llepar, jacquard, espiga, batanar, pintes... Us convido a apreciar, també, tota aquesta riquesa lingüística.

Les dones que ens ofereixen el seu testimoniatge són representatives del panorama industrial del Rubí de mitjan segle XX. Hi ha qui treballava a Cal Pich Aguilera, coneguda pels teixits de seda que s'hi feien; justament per la delicadesa de la matèria i la importància de la producció, les teixidores de Cal Pich eren sovint considerades de més estatus per les dones d'altres fàbriques, com recordava la Roser Marcè: «Eren molt senyores les teixidores de Cal Pich. Quan sortien de la fàbrica, sortien com senyores de mudar, perquè era una fàbrica que tenia un nom distingit. Així com a Can Sedó feien cotó i llana i en sortia molta borra i tot, allà era molt fi tot».

Comptem també amb el testimoni de treballadores de les altres grans fàbriques rubinenques, el Vapor Nou, Can Sedó o Cal Gaspà, sense oblidar-nos de Cal Muntades, situada a Can Rosés (que bé que s'ho passaven les noies que feien de repassadores i sargidores a Cal Muntades!); de fàbriques mitjanes (Cal Pere de la Fàbrica, els Cavallitus, les Vetes, Tejidos Cortex, Cal Jorba, Cal Mosques); de tallers més menuts, alguns dels quals després creixerien (Cal Montasell, Antoni Fontanet); o fins i tot d'algun dels anomenats drapaires, és a dir, aquelles persones que, al garatge de casa o en petites naus, hi posaven un o dos telers de segona mà i comptaven amb una, dues o tres treballadores que s'hi dedicaven a temps complet o bé per hores (l'Isidre Forés, Francisco Comellas o els Vilaró, per exemple). Una atenció a part mereixeria el sector de les blondes: si bé avui dia és un teixit pràcticament en desús, havia estat d'especial rellevància en altres temps i Rubí, després de Barcelona, era el municipi català que comptava amb més empreses que s'hi dedicaven.

Com que l'espai és força limitat, podreu trobar un estudi històric més complet, així com un documental elaborat especialment per en Marc Sala, amb les imatges recollides a cada sessió, en format digital, a l'adreça www.rubi.cat/dona. És un estudi que té la voluntat d'analitzar l'evolució de la indústria tèxtil rubinenca des de la primera fàbrica, la Verneda d'en Carreras, a la Llana (1824), fins a la crisi dels anys 70 i 80 del segle XX, que portà a la ruïna a la majoria d'empreses, i que ho relaciona amb el creixement de la ciutat i, sobretot, el paper que hi tingué la dona, recollzat també a l'itinerari vital de les entrevistades. Tot plegat, acompanyat de fotografies que ens permetin reconèixer alguns espais i processos, avui dia ja desapareguts.

La història ens explica les peripècies de les nostres protagonistes; però el seu testimoni és, també, una manera d'entendre la història.

Espero que en gaudiu.

Eduard Puigventós López
Doctor en Història

Adela Cardona Mas, nascuda a Rubí, el 27 de juliol de 1932

L'Adela és una dona de caràcter dolç que ens recorda la seva història de vida. Filla d'un fuster rubinenc, treballador de Can Sedó, i d'una teixidora de Sant Martí Sarroca, de les Vetes, va estudiar a les Escoles Evangèliques de molt petita. Tanmateix, el seu tancament per part del règim franquista va fer que continués a les Escoles Ribas, fins als catorze anys, quan completà la formació estudiant comerç en una acadèmia del carrer Fondo.

La primera feina que va trobar fou al despatx de la fàbrica de Cal Pich, a través de l'amistat de l'àvia amb el senyor Monrós, que la dirigia. Era un espai familiar, ja que només eren el director, la secretària, una filla d'en Monrós i ella. La seva tasca consistia a fer les nòmines i el setmanal, comptar els metres que feia cada treballadora, mirar *«com marxava el gènere»* i també baixar a Barcelona, on hi havia la central, per tal de fer pagaments. En aquell càrrec cobrava quarantadues pessetes a la setmana. Guarda molt bons records de l'empresa: *«Era una fàbrica molt maca. Quan entraves hi havia telers i, a dintre, dos esglaons que es deien el ring, perquè era com un ring dels boxejadors, que servia de despatx. També hi havia una cabina per trucar perquè, amb el soroll dels telers, no hauríem sentit el telèfon. És a dir, si senties un timbre et posaves dins i podies telefonar, si no amb el soroll no hauríem pogut»*. La fàbrica feia teixits de seda, brocats, mantellines i gasa, però res de cotó. Les dones treballaven amb dos torns de matí i tarda a les ordres del senyor Monrós, encara que el director general també era fill de Rubí: Miquel Segura, que havia estat regidor per Esquerra Republicana durant els anys 30 i que fou qui gestionà, amb gran eficiència, la fàbrica durant la guerra, de manera que s'havia guanyat la confiança dels amos, els Pich. Venia de tant en tant a Rubí i controlava la feina, amb una bona relació amb les treballadores. En canvi, *«els amos et puc dir que quasi no els vaig conèixer. Eren els Pich Aguilera, i venia un fill que era un antipàtic i ni saludava ni deia res»*.

El Pich Aguilera era una empresa on es feia tot el procés de preparació i filatura. Les teixidores estaven situades en cinc rengleres, en una gran nau. Cadascuna portava dos o tres telers i treballaven atentes a les ordres dels contramestres. A Cal Pich també hi havia una part dedicada a la manyeria, fusteria i electricitat, conduïda únicament pels homes i que, a banda de fer el manteniment de la maquinària, també ensenyava als aprenents aquests oficis.

A l'Adela li costa poc tancar els ulls i veure imatges de la fàbrica. *«Pujàvem per aquella porta del carrer del Pont on hi havia un passeig que enfilava amunt. En entrar hi havia la porteria, on marcàvem quan arribàvem, i al capdamunt hi havia una porta a la dreta on eren els telers, i a l'esquerra hi havia uns esglaons, la casa dels porters, la manyeria, l'encoladora i la fusteria. Tot això era al costat de la manyeria»*. A final dels anys 40 la secció de preparació encara no estava separada, a l'altra banda de la riera, però no va trigar massa temps a produir-se el canvi. L'Adela, la hi van enviar el seu darrer any de feina, per cobrir la baixa de la Maria Brustenga, que s'encarregava de la part administrativa de la preparació. *«Hi havia les nuadores, les que feien bitlles, ara el procés... venien de la preparació, que preparaven les bobines per fer els telers»*.

El sindicat vertical, afí al règim, tot i que teòricament era un instrument per tal de protegir els drets dels treballadors, sovint el que feia era donar la raó a l'amo i crear només una façana de legislació social. *«Recordo que hi vaig anar un cop perquè es va jubilar la senyora que repassava les peces i en comptes de llogar-ne una altra m'hi van posar a mi. I jo vaig dir: "estant en una màquina, si sóc mercantil, vull cobrar com a mercantil". A més fèiem més vacances que les altres. Però el sindicat, en comptes d'arreglar-m'ho, ens va treure a totes els drets de mercantil»*. A partir d'aquí, i per altres discrepàncies amb l'encarregat, va decidir deixar la feina després de set anys i anà a treballar a la Cooperativa Rubinenca, on ja anava per hores i on va ser fins que es va casar. Després de tenir les criatures, pel volum de feina, va decidir plegar. Però això no vol dir que es que-

dés aturada: va estar brodant a màquina, a casa i seguint els encàrrecs que li feien, durant 21 anys més. Amb aquest bagatge a l'esquena, es decidí a obrir un local de roba de casa, encara existent, que va traspassar quan es va jubilar.

L'Adela va viure situacions diverses a la fàbrica, tot i que potser algunes de les que més recorda són aquelles relacionades amb la tasca secundària d'atendre els obrers que prenien mal. *«Una vegada es va calar foc a l'encoladora i van petar els vidres. A un operari se li van clavar al braç i li sortia molta sang. Li vam practicar la primera cura abans d'anar al metge»*. També recorda que els primers anys es patien restriccions de llum però seguien treballant gràcies a la burra de què disposava l'empresa; o bé que hi havia etapes de molt poca feina on les teixidores s'enduien feina de casa per fer a la fàbrica i, entre unes i altres, s'ajudaven. *«A mi em van ensenyar a fer frivolité amb una llançadora, molt semblant a fer puntes al coixí»*.

A les treballadores, tot noies joves, els agradava passar-s'ho bé. Gaudien molt, per exemple, del ball de Sant Antoni, d'algun passi de cinema i de les activitats de Festa Major, que esperaven amb candeletes per poder lluir les millors gales. *«Aleshores feien el ball i la festa al mateix dia de Sant Antoni, no com ara, que ho fan en diumenge. Jo tenia disset anys i, és clar, a l'hora del ball li vaig dir si podia plegar (perquè era divendres, fèiem el setmanal i plegàvem més tard de l'hora) i em va fer brometa. Això que sempre era molt seriós, però em va dir: «Ah, mira...! Plegar per anar a ballar...!», però res més. Em va deixar marxar»*.

Als propietaris els agradava que les hores es complissin, de manera que donaven un incentiu de tres-centes pessetes als treballadors que arribaven puntuals i feien bé la feina. Aquestes pessetes es podien gastar a l'economat que la mateixa fàbrica posava a disposició dels treballadors. El dia de més activitat acostumava a ser el divendres ja que, amb la setmanada lliurada, aprofitaven per comprar sucre, arròs, cigrons i ous, entre d'altres. *«Van ser uns anys molt dolents, tot just acabar la Guerra... molt difícils»*.

Àngela Nicolau Sangrà, nascuda a Rubí, el 28 de novembre de 1931

Can Feliu fou la masia on va néixer, ja que els pares n'eren els masovers. De pare pagès i mare que va fer de minyona mentre era soltera, l'Àngela va viure una infantesa ben alegre, envoltada de bestiar i vivint en un entorn natural meravellós.

Tot just acabat el darrer curs a les Escoles Ribas, les germanes Vila, veïnes que vivien al Castell, li van oferir entrar a treballar a Cal Pich *«A la Seda, que en dèiem, una de les millors fàbriques de Rubí»*. Tot i venir de família de pagesos, la seva germana gran, la Pepeta, ja hi havia treballat. Així doncs, amb catorze anys i enfilant els quinze, el dos de juliol de 1946 hi posava els peus per primera vegada, i va ser enviada a la secció de preparació. Recorda que el canvi va ser feixuc *«perquè als pocs dies de ser allà, la noia que m'ensenyava va agafar vacances i va quedar tota la feina per a mi i ho vaig passar molt malament»*. Però al cap de dos o tres mesos la canviaren de secció i de nau.

L'Àngela estava ubicada en un despatx al primer pis, fent tasques d'administració. Pich Aguilera tenia fàbriques a Gràcia i Reus, de manera que a Rubí es preparaven les teles de seda que s'utilitzaven als altres llocs, posteriorment, per fer les peces de roba. Aquesta manera de fer exigia una certa coordinació entre les seus de l'empresa, que es duia des del despatx de Barcelona. A Rubí, la funció de l'Àngela era, justament, rebre les llistes provinents de la ciutat comtal amb les tasques a desenvolupar i preparar les comandes, que significava repartir les feines entre les companyes i, alhora, revisar que es complissin les indicacions donades. *«Donava l'escandall –una mena de manual amb les orientacions per realitzar la feina– per saber què havien de fer les treballadores i també havia d'anotar les hores de treball de cada teixidora i ordidora per quadrar els comptes»*. Aquestes hores, que es comptabilitzaven setmanalment (recordem que antigament el salari es cobrava per setmanes), a Cal Pich es feien en dos torns partits, per evitar que es pogués treballar en una altra empresa: de 6 a 9 h i de 13 a 18; o bé de 9 a 13 h i de 18 a 22 h. Una setmana de matí, i una altra de tarda. A més a més, quan hi havia restriccions era habitual que les fessin anar a treballar a la nit.

El personal cobrava a preu fet i, per tant, com més treballaven, més guanyaven, tot i que a vegades, si la matèria era dolenta i causava complicacions, es cobrava un jornal estipulat. *«Ningú no es queixava, almenys jo no havia vist cap vaga. Sí que alguna vegada algun treballador no estava conforme que l'amo el volgués acomiadar, però no hi havia problemes per parlar amb els amos»*. Sempre n'hi havia que entraven i sortien, però es mantenir una plantilla estable d'entre 40 i 50 treballadors. Els senyors Miquel i Felip Pich Aguilera, els germans que eren al capdavant del negoci, no vivien a Rubí tot i venir-hi sovint. Eren els senyors Piera i Monrós els responsables i encarregats de fàbrica, que resolien les possibles incidències i tiraven endavant el dia a dia, un a producció i l'altre a teixits.

A banda de la nau de Cal Pich, l'empresa havia comprat feia un temps l'edifici de l'actual Escardívol, on instal·laren la secció de preparació dels teixits. Allà preparaven els rodets, ordien les peces i també s'encolaven. La fàbrica teixia diferents classes de seda, i en feia el procés complet. *«Unes sedes eren molt més fines que d'altres. En variava la qualitat. La seda arribava en rotllos que posaven a una màquina i d'allà anava a uns rodets que passaven a les peces d'ordidor i d'aquí a la màquina d'encolar»*.

Recorda la figura del fogoner, l'home encarregat de fer el foc, l'Anton Nicolau. Tanmateix, gairebé totes eren dones. Entraven noies molt joves que amb catorze i quinze anys, feien d'aprenentes i de passants i *«estaven a disposició de les teixidores i les havien d'ajudar a carregar les llançadores»*. Amb els anys, aquestes noies acabaven desenvolupant altres tasques, com a ordidores, nuadores, teixidores o repassadores. I, quan eren mares, podien disposar d'un espai dins de l'empresa per donar el pit als fills, si la mare, àvia o germana que se'n feia càrrec li duia. *«Si alguna havia de donar de mamar, la sogra o qui fos, o els pares, li portaven la criatura allà a la fàbrica i hi havia un quartet que se'n deia de la lactància i allà donava de mamar a la criatura i au. Però això eren pocs casos, perquè tampoc érem tantes quantitats de gent»*.

En temps de restriccions, es posava en marxa un motor per seguir treballant amb normalitat.

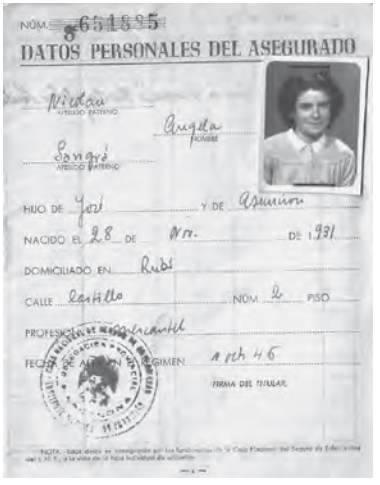
NÚM. 651895
DATOS PERSONALES DEL ASEGURADO
Nicolau
APELLIDO PATERNO
Angela
NOMBRE
Sangrà
APELLIDO MATERNO
HIJO DE José Y DE Asunción
NACIDO EL 28 DE Nov. DE 1931
DOMICILIADO EN Rubí
CALLE Castillo NÚM 2 PISO
PROFESIÓN
FECHA ALTA EN EL RÉGIMEN 1 Feb 46
FIRMA DEL TITULAR

L'Àngela va treballar a la Seda entre els catorze i els dinou anys, però no recorda amb exactitud perquè va deixar-ho. El que sí que recorda era que la sirena tocava a tres quarts de vuit del matí i a les vuit; i a tres quarts d'una i a la una. A la Pelleria també tocava, però el so era més fluix i esmorteït, perquè era una sirena de vapor. Tot seguit va entrar a treballar al despatx de la Cooperativa de Consum de la Rubinenca i es dedicà també als horts i al bestiar que tenien a casa.

Àngela Raventós Llunell, nascuda a Rubí, el 19 de maig de 1932

Filla de boscater i d'una dona treballadora que tenia cura dels avis a casa, l'Àngela Raventós fou alumna de la senyora Vicenta i el senyor Grimal a l'escola nacional de la carretera de Sabadell, però, tal com explica, hi anava a mitges: era imprescindible que ajudés la seva mare, ja que eren quatre germans i no podia tota sola. No fou fins als quinze anys que començà a treballar, quan perdé el pare, per tal de tirar la casa endavant.

La fàbrica de Ramon Prat (coneguda com les Vetes, perquè s'hi feia aquest producte, comercialitzat amb la marca registrada Cintes Rubí), fou el lloc que la va acollir, recomanada per un conegut de la família. Treballava al final del procés: tallava les cintes a metres –4, 8, 18 o 100–, les empaquetava i les etiquetava, de manera que les deixava enllestides per traslladar-les a les botigues. El procés manual era senzill: «*Arribaven les madeixes, es posaven dins d'unes màquines i feien els cabdells que marxaven cap a l'ordidor, que tenia unes làmines on passaven els fils i quan tenien les peces les posaven al teler i d'aquest, a les llançadores i cap a tenyir i tallar segons el metratge*».

Les betes, majoritàriament de color blanc o negre i diferents llargades, s'enviaven tant a merceries de Rubí (per exemple, Cal Cotorra) com a fora. Eren emprades per fer diversos acabats: cinturilles a les faldilles, per lligar coixins, vores de vestits, etc. Hi havia diferents dissenys, segons el destí que tingués i el gust del comprador: l'espiga (que eren les que anaven bé per a les cremalleres que feien a l'Azamon), la dent de rata, les llises, la diagonal o la normal, entre d'altres, i cadascuna tenia la seva dificultat a l'hora de teixir-la. Quan entrà a treballar, només se'n feia d'una mena; però la demanda requerí que aviat en fessin fins a quatre tipus diferents.

L'Àngela recorda que la fàbrica estava situada a la plana de Can Bertran, a tocar de l'actual biblioteca. Quan s'hi arribava, hi havia una porta d'entrada i sortida de camions i, al costat, una de més petita que era l'entrada de les treballadores. Un cop dins, s'hi trobava una quarantena de telers i els mecànics i, més endavant, una nova porta amb les ordidores i la maquinària per treure les troques, la cinta per planxar, l'espai per empaquetar i el magatzem. En aquella nau també es patia fred: «*Un any va nevar i tu saps? Bueno, tot gelat. I no funcionava res, només les estufes, però feia un fred espantós. Molt de fred feia, d'aquelles gelades, però és el que teníem. És el que hi havia llavors, les estufes fetes d'esclòfies d'ametlla, escalfaven molt*». En una altra ocasió, el torrent de Cal Cairot es desbordà i hi hagué unes petites inundacions, que no trastocaren massa el dia a dia de la fàbrica. Els amos eren tres germans: el gran era qui manava més, però vivia a Barcelona i només venia un cop al mes. De manera que la fàbrica estava en mans del mitjà i del petit, qui havia viscut una temporada al costat mateix de l'empresa, a la torre Vilardell.

Mig centenar de treballadores del tèxtil feien possible que el producte sortís. Parlem de l'any 1947, quan a la secció de l'Àngela, que era l'última de tot el sistema de producció, es cobraven seixanta-tres pessetes a la setmana. Eren dotze companyes que compartien un ambient de feina molt agradable, en horari de 8 a 12 i de 14 a 19, el dissabte al matí inclòs. Hi havia un temps en el qual «*baixava el fill petit a xerrar una estona amb nosaltres i aprofitàvem per no fer res i conversar. Els amos prou que ho sabien, però mai ens van avisar perquè la feina sortia*». Les betes arribaven planxades i, rodant, s'anaven col·locant en rodets tenint en compte que hi havia cartrons amb mides diferents –la més grossa arribava a fer cent metres–, i es col·locaven tancades en capses de deu unitats cadascuna. Tenien la sort que, allà on eren elles, no hi havia el soroll que patien les qui treballaven amb telers. Quan no tenien prou feina, anaven a ajudar a desfer nusos o a posar pana per planxar.

L'Àngela, com totes les noies de la seva edat, era molt vital. Recorda haver anat, als divuit anys i acompanyada del seu germà, a un concert de Rudy Ventura; un acte que acabà tard i que, tot i que els pares la van avisar que no

hi anés perquè l'endemà havia de treballar, *«i tant que hi vaig anar! Però vaig ser la primera d'arribar a la feina l'endemà al matí i contenta de poder explicar a tothom com havia estat»*.

A la fàbrica hi havia més dones que homes. *«Els amos deixaven que les àvies portessin les criatures a les mares per alletar-les i tenien unes sis setmanes abans o després, per poder agafar durant la maternitat»*. Ells s'ocupaven, sobretot, d'uns càrrecs concrets, mentre que elles eren la mà d'obra majoritària. Mecànics, contramestres, encarregats, propietaris, calderers –que s'encarregaven de posar en funcionament la burra quan hi havia restriccions de llum– i tintorers –que tenyien les betes a les calderes amb aigua bullint que tenia l'empresa. *«Calia estar atent que la caldera no es cremés ni es quedés sense aigua perquè podia explotar, com la de Can Viloca»*. Efectivament, la caldera de l'empresa Viloca i Batlle, situada al Vapor Vell, explotà el 22 de desembre de 1958, va provocar 10 morts, nombrosos ferits i una gran destrucció que deixà empremta en la majoria de rubinencs.

Després de deu anys de formar part de la plantilla de les Vetes va decidir marxar a l'Azamon perquè es cobrava més. Per tant, no va viure el tancament de la fàbrica on va treballar una part dels millors anys de la seva vida.

Carme Selvas Alsina, nascuda a Rubí, el 7 de març de 1937

El pare de la Carme era pagès a Can Tallafigueres, mentre que la mare va arribar de Banyoles per treballar de teixidora a Cal Pich i més tard a Cal Gaspà. De família treballadora, la Carme va néixer al carrer Príncep i amb catorze anys, just en acabar els estudis a les Escoles Ribas, va treballar als camps que tenia arrendats la família: esporgava, escabellava, collia patates i cigrons... En definitiva, ajudava el pare a la vinya i també la mare amb les feines de casa.

Dos anys més tard, en una època de moltes necessitats, la mare li facilità l'entrada a Cal Gaspà. De la mà de la Maria Rusiñol, esdevingué aprenenta d'ordidora. Aleshores tenia setze anys. *«No podíem estar cansades, en aquell temps s'havia de treballar molt»*. Passar del món agrícola al tèxtil no li va suposar gaire diferència, ja que estava familiaritzada amb la fàbrica perquè sovint pujava el dinar a la mare i, per tant, coneixia una mica tant la feina com l'espai.

Cal Gaspà es trobava aleshores al Vapor Vell, aprofitant les naus construïdes a mitjan segle XIX per Narcís Menard –considerat el pare de la industrialització a Rubí–, al costat d'altres tallers o empreses. Més endavant, el 1955, s'inaugurà la flamant i espaiosa nau que ha arribat fins avui dia, una part de la qual acull el Centre de Dansa Tradicional, a Ca n'Alzamora. La Carme començà a treballar, doncs, al primer pis de la fàbrica vella, a la secció de preparació, a sobre dels telers i les nuadores. Hi va aprendre la primera fase de tot el procés del teixit, fent rodets i ordint al voltant de quatre-cents fils, fins que es va casar. *«Posàvem els cons en una plataforma on es classificava tot, i quan teníem la quantitat requerida de cons, els passàvem a un altre lloc i llavors agafàvem el fil i el posàvem a la bóta per anar fent faixes i faixes que arribaven als quatrecents metres»*. Un cop arribava el fil, doncs, era l'encarregada de preparar tot el procés de teixir.

Amb el temps passà d'aprenenta a ordidora pròpiament dit. Treballava al torn del matí: de 5 a 13.30 h i, de vegades, feia cinc hores de més a la tarda, per guanyar més diners, i plegava a les 20 h. Les treballadores de Cal Gaspà, majoritàriament dones, fabricaven roba de vestir de dona (faldilles, vestits, folres...) utilitzant teixits com el ras, el glacé, la fibra i la seda sintètica –també anomenada raió–, tot en blanc. Un cop acabades les peces, es portaven a tenyir o estampar a una altra empresa. Anteriorment també havien fet gavardines i tapisseria. Els homes potser n'eren una desena i la majoria treballaven de contramestres, mecànics o encarregats. I, amb aquests càrrecs, cobraven més. *«Això era natural, a tot arreu els homes cobren més, no sé quant era. Nosaltres cobràvem poc perquè llavors era així. Ara no recordo el que ens pagaven a Cal Gaspà, no me'n recordo. Però era poc. Per això havíem de fer hores»*.

No recorda cap olor especial, per exemple, però sí la bona relació amb els amos (Gaspà) i especialment amb el seu cunyat, en Ricardo Boldó, que en alguna ocasió s'havia ofert a acompanyar-la a casa seva, ja que ambdues famílies es coneixien de feia anys. Anys de molta feina i poca setmanada, amb els sindicats encara per formar *«perquè la gent treballava i ningú protestava. Llavors tothom estava bé»*.

Quan va ser mare decidí treballar per hores per poder cuidar la criatura, ja que la seva mare, teixidora a la mateixa fàbrica, també treballava i en aquells anys no hi havia guarderies on deixar la canalla. En arribar el naixement d'un nadó les treballadores gaudien d'un permís de quaranta dies abans de tornar a la feina, però sovint era un temps insuficient.

Quan es traslladaren a la nova fàbrica, coincidint amb el 25è aniversari de l'empresa, es féu una gran festa, amb l'actuació de l'Esbart Dansaire i tot. La nau nova era espaiosa i lluminosa, tot el contrari que l'antiga. *«A la fàbrica nova era tot maco, unes finestres precioses, tot. Molta llum, era molt maca la fàbrica gran, molt»*. Però, a diferència de Cal Pich, per exemple, la renovació no arribà a la maquinària, que era vella, i aviat les coses van començar a anar malament.

El 1967 van vendre's una de les naus a J. Espona i finalment tancaren portes el 1970; dos anys més tard, la mateixa Espona es quedaria la totalitat de la fàbrica. En aquelles circumstàncies, la Carme va saber que a Cal Pich hi havia dues ordidores malaltes i buscaven algú per substituir-les i, com que aleshores la gent es coneixia de tota la vida al poble, va entrar a treballar-hi i s'hi estigué gairebé quaranta anys, fins que es va jubilar.

A Cal Pich, la Seda, feia també el torn del matí, de 5 a 13.30 h. *«Era una fàbrica molt gran, amb molt espai i molt agradable de treballar-hi»*. Cal Pich era una de les fàbriques més modernes del poble; cada teixidora era responsable de setanta telers i les ordidores feien 1.200 cons, davant als 400 de Cal Gaspà. Els teixits que fabricaven anaven dels nilons als raions i el glacé, bàsicament, a banda de la seda. Al seu testimoni destaca que *«la fàbrica tenia encoladores, unes màquines on col·locar el fil perquè quedés més reforçat a l'hora de teixir-lo. D'aquí passava a la nuadora per fer la peça i llavors cap al teler»*.

Els amos eren molt educats i estaven ben considerats pel personal. No eren excessivament exigents perquè la feina sortia i, per tant, el respecte imperava diàriament. Saludaven sempre i eren propers a l'hora de parlar-hi per exposar-los qualsevol qüestió que les treballadores poguessin tenir, ja que encara no hi havia sindicats.

L'ofici de la Carme no es va modernitzar mai, era mecànic i repetitiu. No obstant això, amb els anys va haver de treballar amb molt més volum de fils i més quantitat, passant dels 1.200 als 1.400 metres a l'hora de fer les faixes. També recorda que *«cada mig any ens donaven una quantitat de diners per gastar a les botigues de poble, com Cal Castellana o a Cal Cotorra, i comprar el que necessitéssim; per tant, era una empresa que pagava i cuidava bé el seu personal»*.

Amb una rialla sempre i una actitud positiva davant la vida, la Carme ens ha obert les portes de la seva memòria com a dona treballadora del tèxtil i, amb confiança, ens ha permès conèixer amb més profunditat les realitats que durant els anys 50 vivien les joves de Rubí.

Francisca Martí Solà, nascuda a Rubí, el 5 de maig de 1930

A la Paquita, una dona molt dinàmica i activa, el tèxtil li corre per la sang: el pare treballava a Can Sedó i la mare al Pich Aguilera. Estudiant de les Escoles Ribas fins als 14 anys, tingué clar que s'havia d'encaminar, també, cap a aquest sector que, com sabem, era tan important al Rubí de mitjan segle XX.

Escoltant els consells del pare que, coneixedor de la duresa dels telers, no volia que treballés de teixidora (la mare havia mort quan ella només tenia 11 mesos), es va inscriure en una acadèmia a Terrassa per aprendre a sargir pensant que, exercint de cosidora, seria un ambient i una feina més delicada. Pocs mesos després, amb quinze anys acabats de fer, la Paquita va entrar recomanada per l'encarregada de Cal Muntades, a Can Rosés, a la secció de cosir.

El fet d'anar a aprendre a la població veïna li va agradar molt i no se li feia gens estrany, perquè compartia menjades i estones mortes amb un matrimoni conegut de la família. *«A Terrassa hi havia un amic del meu pare amb qui havia fet la mili i al migdia hi anava a dinar, però em portava jo el menjar. El diumenge llavors me n'anava al cine amb la filla d'aquest amic... O sigui, vaig fer un canvi i el vaig trobar molt bé. I llavors vaig anar a treballar a Can Rosés i m'hi vaig trobar molt bé. Em van acollir molt bé, totes».*

La Paquita anava a treballar amb bicicleta, tot i que a casa no els agradava, ja que son pare hi havia tingut un accident; però *«per anar a peu es necessitava humor, i sort n'hi havia dels arbres de la carretera perquè, a l'estiu, la calor no s'aguantava»*. Recorda com si fos ara que a les cases que hi havia edificades en rengle, a l'entrada de Can Rosés, hi vivien els encarregats i el director i, al pati, s'hi trobava la porteria. Seguidament venia ja la part industrial del complex: la nau on treballaven la llana, la quadra dels telers i l'antiga farinera, que posteriorment es va fer servir com a espai per a les cosidores i el magatzem. En aquell moment, però, les cosidores s'estaven a part, en un edifici de planta baixa i pis. *«Nosaltres ens estàvem davant dels telers, però completament a part [...]. Érem tot dones i jo, en aquell moment, era la petita»*. Repassaven les peces dues vegades, una en sortint del teler, i després altre cop, abans de dur-les a vendre.

La majoria del personal contractat a les empreses tèxtils eren dones joves, treballadores i amb els dits àgils per teixir bé, que treballaven en torns, concentrades i callades, sota l'estrèpit que ocasionaven els telers. Però a la secció de cosir i repassar era diferent, tenien més llibertat i menys soroll, tot i que eren estrictes igual. «Teníem una encarregada que era molt seriosa, molt recta, eh? Pujava l'escala en silenci per veure com ens trobava a dalt, però molt bé, m'hi vaig sentir molt bé, sempre».

El procés de treball el feien amb la llum natural de dia i amb llums durant el torn de nit i consistia a posar *«la peça a dintre la taula quan l'havies oberta. L'anaves passant i si hi havia una palleta o bé si hi havia un fil que d'allò... ho cosies. Un forat, el que fos, ho cosies i quedava bé, i allà quan la portaven a acabar ja sortia per a la venda, per a vestit d'home, eh? [...] A mida que arreglàvem la peça, queia en un calaix»*. Aquesta feina meticulosa i feixuga que requeria força, desgast visual i agilitat, ha passat factura a la salut d'aquestes dones que durant molts anys van treballar confeccionant tot tipus de peces de roba, ja fossin coixineres, cortines, llençols, roba de vestir, etc. amb diferents teixits. A Cal Muntades, tanmateix, es treballava essencialment amb llana per fer roba d'home o vestits jaqueta per a dones; roba llisa, amb quadres de Gal·les o ratllats. Però si alguna vegada hi havia poca feina, els permetien fer coses per a elles. *«La majoria de coses que em vaig fer per casar, me les vaig fer a Can Rosés. Quan no teníem feina, t'hi feien anar igual i llavors tu podies fer el que volguessis»*.
Una anècdota que vol compartir és que *«llavors la gent cantava en treballar. Jo també cantava. Un dia em va arreplegar el senyor Muntades i quan vaig acabar em va aplaudir i em vaig tornar vermella i de tots colors. I no*

vaig fer res malament, és clar, jo llavors demanant disculpes pel que havia fet, i el pobre senyor em va dir: "No has fet res malament". Vull dir que feies una altra vida». Amb l'amo, el senyor Muntades, hi tenia bona relació. Quan pujava a veure com treballaven, se'ls posava silenciosament al costat i observava. Quan es va casar li féu un regal, i ella fins i tot li venia loteria per Nadal. A diferència d'altres, no li tenia por. *«Era molt seriós, molt rigorós, però es portava bé. Jo sempre vaig estar molt bé»*.

Com a la resta de fàbriques, els horaris a Cal Muntades requerien torns de treball: de vuit a una, al matí, i de dues a set, a la tarda, comptant amb una hora per dinar al migdia i amb la facilitat de poder marxar a dinar a casa amb bicicleta per estalviar temps. *«I si arribàvem una mica aviat, encara aprofitàvem per fer una volta amb bicicleta pels voltants, sense que el pare ho sabés»*. El primer sou foren trenta-nou pessetes, que va donar a casa i que van celebrar amb un sopar familiar. Era una època amb molta unió familiar, en la qual en algunes cases hi convivien fins a tres generacions sense cap problema.

La Paquita riu per sota del nas quan recorda que, acabada d'operar de l'apèndix, i perquè no prengués mal un dia de nevada, el pare va llogar un taxi de casa fins la a feina, però *«per allà al migdia me'n vaig anar per aquells camps a tirar boles de neu, però no ho vaig dir fins al cap de molt de temps, perquè el meu pare m'hagués fet la feina, eh? Vull dir que ho passàvem molt bé»*. I li canvia el semblant quan relata que va deixar de treballar perquè es va casar. *«Em vaig casar molt jove, el dia que feia 19 anys, perquè el meu marit tenia 8 anys més que jo i, és clar, llavors, ja representava que ell era gran i jo era una criatura, però... em vaig casar. Al cap de 10 mesos ja vaig tenir la primera nena i va ser un seguit. Per això deia: tan bé que s'estava a Can Rosés...! El meu marit em deia, ja has treballat prou, ja me n'encarrego jo, ara. Era horrorós. Però vaig passar-ho molt bé. El meu record de Can Rosés és fantàstic i amb les amigues que encara hi són encara ens fem»*.

Anys més tard, va tenir la segona criatura i va tornar a treballar durant quatre anys, de cosidora a Cal Montasell, una empresa que treballava la llana per fer roba de vestir, pròpia i a vegades també a compte de Can Sedó. S'estava amb la dona de l'amo, la Josefina, repassant les peces. *«Primer anàvem a casa seva, en una habitació on hi havia dues taules, i cosíem. I després va ser al costat, que era com un magatzem, i allà hi havia les taules per cosir. La part tèxtil sempre l'he tocat només cosint, diguéssim»*. També va cosir a Cal Galopa, al carrer Murillo, i més endavant a Cal Plantada, un taller tèxtil de Barcelona. En una ocasió que els van retornar una sèrie de peces s'oferí al propietari per vendre-les entre amistats; i ho féu tan bé, que després d'això es va dedicar vint-i-cinc anys a vendre la roba a casa, a particulars i botigues.

«Tota la vida he sargit i cosit. Sempre ho he fet. Encara ara cuso. El senyor Plantada es va morir i es va acabar la feina, però després vaig anar a Barcelona a treballar a la Rambla, a cosir en una botiga. Tota la vida ha sigut l'agulla». Una vida acompanyada d'aquesta bonica paraula: agulla. I sempre entre rialles i vivències de joventut.

Irene Vallhonrat Solà, nascuda a Rubí, el 25 de maig de 1920

De veu dolça, parla calmada i somriure angelical, la Irene és filla d'una parella de rubinencs una mica atípica, ja que en un moment encara de predomini de l'agricultura i el vi, en el seu cas els dos pares ja treballaven a la indústria: el pare al Vapor Nou i la mare al Pich Aguilera. Per tant, el món del tèxtil no li era pas desconegut, sabia a què atènyer-se quan, el 1935 i amb només quinze anys, entrà a treballar-hi.

La Irene havia estudiat a l'Escola Montserrat, centre per a nenes fundat el 1919 pel Doctor Guardiet, i un any més tard ja entrava d'aprenenta a la fàbrica de Cal Pich. La mare, que n'era teixidora, li va facilitar l'entrada. Allà començà fent bitlles que omplia de seda natural i portava a les ordidores perquè poguessin iniciar el procés de fabricació de la tela. Les havia d'anar posant en una màquina que tenia diversos caixons plens de claus, una bitlla per clau.

Recorda que treballava de 8 a 12 i de 14 a 18 h i el dissabte al matí també, en una empresa gran, amb molt de soroll dels telers i plena de gent, dividida per quadres on es trobaven les dones (que eren la gran majoria), fent d'ordidores, de nuadores, de teixidores..., mentre que els homes feien de contramestres i mecànics. Era un temps en què les nenes entraven a treballar de ben jovenetes, començant per aquestes feines menys qualificades per després provar a les diferents seccions. En el seu cas, amb el temps esdevingué teixidora, com la mare. Però mentre que la majoria de dones duien dos telers cadascuna, ella no s'hi veia en cor i se n'encarregava només d'un. *«Com més treballaven, més guanyaven. Jo no treballava gaire i no guanyava gaire, perquè llavors, quan em van posar a teixir, ai Mare de Déu!, em semblava que tot s'havia d'acabar».*

La guerra la sorprengué, doncs, treballant a Cal Pich. Recorda que, segurament per la manca de subministraments, en aquell període no es treballava gaire. *«No ens feien treballar perquè no hi havia feina, però havies d'anar allà a marcar amb un rellotge, i havies de marcar quan havies entrat i a l'hora que havies sortit. Això sí que t'ho controlaven. I un cop allà, doncs mira, n'hi havia que portaven mitja, n'hi havia que portaven coses per cosir, perquè no hi havia feina. Això en temps de la guerra».* Un període que va marcar el seu pas de noia a dona. La fi del conflicte no suposà cap canvi essencial, almenys en la dinàmica de la fàbrica. Recorda alguns talls de llum, però no gaire cosa més.

Quan fou mare, però, va haver de deixar la feina per poder tenir cura dels fills ja que a Cal Pich no li donaren facilitats per compaginar la jornada laboral amb la maternitat. *«Vaig anar a treballar fins que vaig tenir a la nena, llavors la mare treballava i la meva sogra era molt gran i no me la podien tenir. Llavors van dir: "Bueno, mira, doncs et quedes a casa" i des de llavors ja m'hi vaig quedar».*

Fou aleshores que es posà a cosir. Durant la postguerra, moltes dones, com la mateixa Irene, es van haver d'espavilar i treballar fent de cosidora era una opció. *«Vaig començar cosint a casa meva, de mica en mica, fent bates per a l'escola perquè no les venien fetes abans, al-*

gun guardapols... anar fent alguna cosa. I em van anar donant feina i, mira, anava fent. I així vaig començar».

Amb les mans agafades a la falda i sense perdre en cap moment el somriure, regala paraules que recorda amb tota claredat i que formen part del dia a dia de la seva joventut –i de tota una generació: telers, llançadora, fils, quadra o cotó. Cadascuna d'elles, ben entrellaçades, conformaven la seva quotidianitat durant dies, mesos, anys... Però també hi havia temps per conversar amb les companyes, d'escoltar i observar el que deien. *«Parlaven entre elles. S'entenien i fins i tot s'explicaven pel·lícules amb aquell soroll que sempre teníem de fons, però jo no entenia res».*

Un testimoni enriquidor que permet conèixer de primera mà els esforços i condicions de treball d'algunes de les protagonistes de l'aleshores potent i pròsper món tèxtil rubinenc.

Isabel Calvo Blanco, nascuda a Aranda del Duero , el 22 de març de 1928

La Isabel és una dona menuda que transmet molta energia. Filla d'un mestre muntador ferroviari i de mare que treballava de minyona en un poble petit, és la petita de cinc germans. Va estudiar a les escoles nacionals fins als catorze anys i és una apassionada de la pintura i la poesia.

Acabada l'etapa escolar va entrar al món laboral en una fàbrica de brodats de mantons de Manila, que uns empresaris tèxtils de Barcelona, els Porta –que ja tenien dues fàbriques a Cerdanyola del Vallès– van engrescar-se a obrir a Aranda, després de buscar infructuosament diferents ubicacions per Espanya. *«Aquí què hi posaran, aquí què hi posaran?, preguntàvem als paletes però no sabien res, és clar. I allà hi van posar una nau i van començar a portar telers. I nosaltres, és clar, no ho havíem vist mai... no havíem vist mai un teler»*. Malgrat no agradar-li la costura, el pare li prohibí que treballés de minyona com la mare i, per tant, no va tenir més opció que dedicar-s'hi si volia ajudar a la família. En aquesta tasca de brodar mantons també va aterrar el que seria el seu marit, un jove que exercia d'encarregat i contramestre a la fàbrica i que, molt educadament, l'esperava a la porta de casa per tal d'acompanyar-la a la feina. *«Va venir de Cerdanyola a treballar al poble i com que vivia prop de casa i passava per davant de la meva cada dia... així va ser com ens vam conèixer i mira, tota una vida junts»*.

Recorda que la nau era molt gran i plena de telers, on treballaven unes cinquanta brodadores. Tingué un primer sou de 14 pessetes la setmana. *«Les tinc tan presents que no se m'oblidaran mai. Que jo li vaig dir a la meva mare: "¿me las das, madre? Son las primeras, las demás ya te las daré pero estas, ¿me las das?" ¿Y qué te daré yo?... Pues no sé, me compraré un pañuelo, me compraré unas medias..." Ximpleries, coses d'una nena de catorze anys»*.

El 1950 va arribar el casament de la parella i les criatures. Però el 1956 hi hagué un canvi important a la seva vida perquè la casa Porta volia plegar –va morir l'amo– i va oferir al seu marit (que feia d'encarregat) la creació d'una nova empresa de teixits, aprofitant la maquinària i les coneixences que ell tenia, al Vallès Occidental. El seu home, l'Antoni Fontanet, era de Rubí i hi tenia bons amics, que li recomanaren que, posats a muntar una fàbrica, ho fes aquí, que era terra de telers. I així fou com es van instal·lar a Ca n'Alzamora, amb la contractació inicial de quatre teixidores i una ordidora. *«Ens deien drapaires perquè érem una fàbrica petita que treballàvem a mans per altres empreses més grans»*, especialment per a Cal Jorba. Feien setí, rasos, vellut... i treballaven els folres dels pantalons i les americanes. *«I quan acabàvem la feina, venia el senyor Lluís [de Cal Jorba, es refereix] a recollir-ho i pagar-nos amb sobres que sempre portava en mà, era molt bona persona»*.

Per tant, la Isabel passà d'empleada a propietària, juntament amb el seu marit, encara que no va abandonar el contacte directe amb la feina, ja que continuava fent d'ordidora. *«Hi havia un cavallet i allà s'hi posaven els rodets o els cons. Llavors hi havia uns ferros que es deien pintes, en l'argot tèxtil –es diuen així perquè s'hi assemblen—, per cada forat passen els fils i allà s'agafa una bóta [...]. La bóta que teníem era de tres metres de diàmetre, o sia que amb una volta ja feia tres metres de fil. S'hi posava el fil, però s'hi havia de posar un plegador, perquè potser hi havia mil o mil i escaig, o dos mil fils. Les bótes ordien en faixes, però havies que tenir molta cura ja que la faixa feia un vaivé [...]. Aleshores s'anaven posant sobre les faixes i quan ja eren plenes, quan ja hi havia tots els fils necessaris per teixir la peça, llavors s'agafava i es posava en un plegador, que és com un rodet [...]. S'agafava, es passava per unes malles i cada malla portava un fil [...]. La llançadora va passant per on correspongui i els lliços van treballant»*.

El local no era gaire gran, una sola nau on tenien dotze telers, màquines de fer bitlles, una debanadora, un espai per repassar les peces i, en un racó, la taula de treball de l'amo. Dos lavabos i un vestidor completaven l'estança. *«Cadascuna tenia assignada una feina i hi havia molt bon ambient de treball, les tractàvem molt bé»*. Es treballava per torns, de dilluns a

dissabte, de 6 a 14 h i de 14 a 22 h. En època de restriccions s'utilitzaven les burres, que eren unes màquines que funcionaven amb gas i que servien per donar força a les màquines.

Les condicions de treball no eren les més òptimes, ja que el soroll dels telers elèctrics era molt molest per a les teixidores, que es posaven cotó fluix a les orelles per evitar maldecaps, mentre treballaven dretes. No obstant això, també és cert que nombrosos testimonis d'aquell temps recordaven que, amb els dies, s'acabaven acostumant al patam-patam-patam de les llançadores picant els laterals dels telers i se'ls feia estrany gaudir d'entorns on regnés el silenci.

El fet que les dones esdevinguessin mares, vist des del cantó de l'empresa, suposava quedar-se amb una treballadora menys durant un mes aproximadament, i s'esperava amb afany la seva tornada. Altres companyes es casaven o també tenien dies per fer el viatge de noces.

La Isabel també parla de les relacions amb els treballadors. En aquella època encara no existien els sindicats, per una banda per les restriccions imposades pel règim, i per l'altra perquè els problemes que poguessin sorgir es parlaven personalment amb l'amo, de tu a tu, i s'arribava gairebé sempre a una solució. *«Nosaltres teníem les noies assegurades i tot i ser una petita empresa, no cobraven malament. Pagàvem l'extra de Nadal i una gratificació el 18 de juliol».*

Com a anècdota destacada, encara recorda l'explosió de la caldera de Cal Viloca. *«Un tros de ferro enorme va caure i va foradar la nostra teulada i sort que en aquell moment no hi treballava ningú. Imagina la força amb què devia esclatar que els trossos de ferro van arribar fins a tocar de la riera. Això devia passar cap a les sis de la matinada».*

La Isabel ha viscut el món del tèxtil des de les dues vessants, com a treballadora i després com a propietària d'una petita fàbrica. L'empresa va anar fent, però els darrers anys van ser força difícils, per l'entrada de molt gènere de l'estranger. Van aguantar fins que es van poder jubilar, moment en el qual Antoni Fontanet va tancar les portes. El seu és un relat de vida que enllaça amb els altres relats de dones que, cinquanta anys més tard, encara recorden amb certa nostàlgia i amargor aquells anys on treballar era molt dur i que servia, en la majoria de casos, per donar un cop de mà a l'economia familiar.

Joana Soteras Llorens, nascuda a Rubí el 22 d'octubre de 1931

La Joana és rubinenca de les de tota la vida. Filla d'en Joan, pagès que cuidava vinyes i horts, i la Dolors, que malgrat ser mestressa de casa, quan era el temps també treballava esporgant i escabellant les vinyes de Can Sant Joan.

Als tretze anys va acabar els estudis a l'Escola Nacional. D'aquesta etapa estudiantil, no en guarda bon record perquè va coincidir amb el final de la guerra i la misèria pròpia de la postguerra. Mesos més tard, va trobar feina a Cal Jorba per mediació de la seva germana Maria. Tot just acabada la Festa Major va començar a treballar-hi fent bitlles, una feina que, malgrat que era molt repetitiva, la nostra protagonista va dur a terme contenta durant un any. Poc després varià la seva funció a la fàbrica, ja que la van cridar del magatzem per aguantar peces i preparar els paquets amb el material acabat. Amb una noia més jove, estiraven la tela en una taula. *«Llavors hi havia un senyal, que marcava els metres. Era de 4 o 5 metres. La nena anava aguantant, i jo anava desfent la peça i marcant els metres, i calculaves si aquella peça estava bé. Aleshores el procés era tornar a agafar la roba i plegar-la. I aquella nena m'ho anava aguantant. Quan ho teníem plegat, canviava l'etiqueta. [...] A les etiquetes hi posava Joan Jorba, que era el nom de l'amo, i no sé si hi havia l'adreça de la fàbrica [...]. Llavors tornava a embolicar la peça i en fèiem paquets de quatre, de cinc... el que fos. Hi posàvem també una etiqueta a sobre amb el nom de la fàbrica i del lloc que ho enviàvem, i venia el recader a buscar-ho».*

Només entrar a la fàbrica hi havia un passadís central que dividia la part on hi havia les màquines de fer rodets, els ordidors i les nuadores, de la quadra dels telers. Destacava també una petita cambra envidriada on el fill de l'amo treballava mentre vigilava la producció dels quaranta telers manuals i els vuit automàtics, que portaven hàbils teixidores. Malgrat que les responsables de la producció tot eren dones, els càrrecs els ocupaven els homes, com és el cas dels amos, els contramestres, els encarregats o els repassadors. Eren una quarantena de treballadors, dels quals la meitat eren teixidores.

A Cal Jorba es treballava en dos torns: de 8 a 12 i de 14 a 19, i es cobraven 25 pessetes setmanals. Alguna vegada, a causa de les restriccions, havien hagut de treballar de nit, però si hi havia talls de corrent, el més normal era que engeguessin la burra. *«El dissabte, quan cobràvem, arribàvem a casa i donàvem els diners als pares. Es gastava molt poc vist ara, que ja poden guanyar diners que sempre es gasten, perquè hi ha massa consum de coses».* Les condicions de treball no eren les més adequades i el soroll dels telers és allò que més recorda, malgrat que la seva secció era situada al davant i, per tant, retirada de la quadra de telers, que només travessava si havia d'anar al servei. La Joana guarda un bon record dels amos, amb els quals va mantenir sempre una relació cordial.

La feina de plegadora era bastant independent i, per tant, no es relacionava gaire amb les altres treballadores. *«Sempre em mirava les noies del despatx i les noies de Rubí que anaven a Terrassa i [...] estudiaven el comerç. Anaven a Terrassa i a mi, és clar, m'hauria agradat treballar en un despatx. Moltíssim! Però no estava preparada. Llavors, quan [...] em van donar aquesta feina, ja ho vaig tenir tot perquè, tot i no treballar en un despatx, ho feia en una mena de feina que m'agradava. I allà dintre em vaig quedar».*

Als 24 anys es va casar i, un any més tard, la Joana va ser mare i es va dedicar a fer les tasques que en aquella època les dones tenien assignades, compaginant-ho amb la feina a la fàbrica: fer el menjar, rentar, comprar i cuidar del fill i dels avis. Però temps més tard, i després de ser mare per segona vegada, anava a treballar només per hores. *«Llavors hi anava quatre hores a la tarda i feia el que em manaven. Si havia de repassar, repassava; si havia de treballar al magatzem, que hi hagués alguna cosa, ho feia».*

La Joana Soteras s'estigué 25 anys a Cal Jorba. Un record molt agradable va ser l'excursió que els va pagar el senyor Jorba per anar Montserrat a passar el dia; però també hi havia hagut incidents greus, com l'accident que va patir el senyor Pous, el contramestre: una llançadora saltà del teler i el picà, amb tan mala sort que el tocà a la cara i va perdre la vista d'un ull. Per sort, aquesta mena d'incidents passaven poques vegades.

Malgrat els esforços de la família propietària per tirar endavant la fàbrica, ampliant-la i modernitzant-la a mesura que passaven els anys, arribà un moment en què la producció va baixar força, pels canvis que es produïen al sector tèxtil i la forta competència; en aquest cas concret, s'hi sumaren també temes familiars sobrevinguts. De manera que els amos van acabar venent l'empresa.

Maria i Joana Méndez Linares, nascudes a Rubí, el 18 de juliol de 1944 i el 23 de novembre de 1945, respectivament

El pare de les germanes Méndez era fill de Lorca i es dedicava a la siderúrgia, mentre que la mare, nascuda a Sant Andreu, a Barcelona, feia de teixidora a Can Rosés i a Can Sedó. Van venir a viure a Rubí quan es van casar i les seves dues filles són, probablement, dues de les dones amb més carisma i simpatia de la ciutat. Totes dues van tenir en la gran figura materna un exemple de constància i treball. *«Era una bruta treballant la mare, no tenia por de res».*

Alumnes de les Escoles Ribas, hi van estudiar fins als onze anys la Joana i fins als tretze la Maria, ja que, a causa de la mort del pare, van haver d'anar a treballar de ben jovenetes per ajudar a casa. Recomanades per coneixences de la mare, començaren a petites fàbriques que tenien relació amb el tèxtil. La Juanita era conscient que amb onze anys no es podia treballar, però la necessitat l'empenyé a fer-ho. Anà a parar als telers del Forés, on treballava de 6 a 14.30. *«La veïna m'hi va col·locar; havia d'agafar miquetes de llana d'unes piles de borra i les havia d'anar separant. És clar, jo, com que estava asseguda a terra, un dia es veu que m'adormia i aquell senyor li va dir a la meva veïna: "Mira, si aquesta nena s'adorm, demà que no vingui". Jo portava els ulls tan plens de borra que no hi veia. Ja veus tu, amb onze anys i amb un fred allà a terra! Però vaig pensar que si arribava a casa meva dient que m'han fet fora, toma! I em vaig haver d'espavilar, vull dir, que no em vaig adormir més, no».*

Cal Forés era una petita empresa de només dos telers, al carrer de les Basses, que treballava amb llana i teixia quadres de Gal·les. Hi havia l'amo, una teixidora i ella, que s'encarregava de les feines més pesades. Aquestes petites empreses, sovint muntades en garatges o petites naus, complementàries a les feines principals dels amos, eren conegudes com drapaires. A Rubí n'hi havia moltes, sobretot als anys 60 i 70 del segle XX.

Per la seva banda, la Maria es va estrenar als catorze anys fent bitlles als telers de Francisco Comellas, a Cal Corrons, acompanyada per dues teixidores que duien dos telers cadascuna; a la tarda, hi havia un segon torn. Treballava de 5 a 9 del matí, perquè després, amb les restriccions, els tallaven el llum. Com que quan va començar encara no tenia l'edat, s'amagava al cabàs de les bitlles quan venien inspeccions. Però ben aviat començà a teixir, amb uns telers que recorda enormes i vells. Generalment els drapaires compraven a les grans fàbriques els telers antics que es volien treure de sobre quan renovaven la maquinària, peces enormes i pesants que ningú no volia i ells aprofitaven molt per treballar els encàrrecs que rebien d'altres empreses. A Cal Comellas feien sobretot llençols blancs i llisos de cotó, sense dibuix. De tant en tant hi anava una nuadora, que no era fixa, per enllaçar les bobines. Era una senyora molt hàbil: treballava asseguda amb un pot de cendra a la falda; cendra que agafava amb aquells dits tan fins, per tal de recargolar els fils amb delicadesa sense parar. El sou, en aquest cas, anava en concordança amb una de les feines més delicades del tèxtil.

Les males condicions dels locals on treballaven va fer que les germanes Méndez haguessin d'aguantar no només el fred, sinó també la calor, la pudor de ranci, la brutícia, el soroll constant i punyent dels telers i el perill de ser enganxades per alguna llançadora amb l'ensurt conseqüent, tal com va experimentar la Maria, que necessità que el doctor Fornés li cosís el tall de l'impacte al costat de l'ull. *«Aquells telers feien un soroll enorme, enorme. Molta gent quedava sorda. [...] Havies d'anar sempre vigilant perquè si es trencava un fil, feies una carrera, i llavors et renyaven perquè s'havia teixit un tros amb una carrera. Aleshores amb una pua havien d'estar desfent i desfent i l'amo es posava... buf, com es posava, negre, perquè és clar, havies d'estar allà i era d'ample uns tres metres o així».* La Juanita, per la seva banda, recorda que *«no em veia capaç de fer aquella feina i com que veia aquell senyor que sempre estava allà sobre, vull dir, jo anava a treballar amb por, la veritat. I em va passar quan vaig anar al Material Clínic. Allò va ser buf...».* Un ambient desagradable per a unes noies joves.
Dos anys més tard, cansades d'aquell món, van tenir l'oportunitat de canviar de feina. La Maria

va entrar com a cosidora a la Linden & Gerhard, empresa de confecció de roba de senyor, recomanada per una veïna, i més tard va passar a ser encarregada d'una de les cadenes. La Juanita, amb catorze anys, va compaginar la feina de tardes també a la Linden amb un torn de matí a les Tripes (Material Clínic, el que després es convertí en la Braun). Les noves perspectives laborals suposaren un bon canvi per a les germanes i la possibilitat de conèixer millor aquest món.

Aquesta etapa a la Linden la recorda amb molta estima la Maria, tot i que reconeix que, com que els exigien molt, hi havia dones que no ho suportaven. *«Vaig estar molt contenta quan vaig canviar, i mira que treballàvem! [...] Quan venia el senyor Linden d'Alemanya, no sé per què, sempre venia i s'asseia al meu costat, em controlava, i jo era una bèstia treballant, sempre anava i vinga i vinga... i si ell venia quatre o cinc dies aquí, sempre se m'asseia al costat i jo vinga treballar. Després em deia que, és clar, això no ho podia fer, perquè "les altres no treballen així" [...]. Després em van fer encarregada i això ja no em va agradar tant. Encarregada de la cadena, que tot sortís bé, ben fet, que sortissin les peces que havien de sortir, perquè hi havia un timbre i cada minut o dos minuts estiraven un calaix, i jo quan muntava havia de saber el que havia de fer, les peces, la cremallera, la planxadora, i havia de muntar la cadena segons el tipus de vestit que es feia [...]. Fins que em vaig casar, vaig estar allà d'encarregada, fent models, mostres. Quan tocaven les mostres, deixava de ser encarregada i anava a fer mostres, o sigui, el primer vestit de la col·lecció nova. I érem tres o quatre que érem en una habitació a part i fèiem els vestits per a la col·lecció de l'estiu o de l'hivern següents».*

L'ambient a les empreses no era dolent i, si calia, algunes treballadores es quedaven un festiu a fer feina tot preparant alguna comanda urgent. *«Un dissabte que ens vam quedar per fer un pedido, l'amo ens va preparar entrepans i beguda. Però llavors hi va haver algú que va dir: "Si vénen i cobren, no cal donar-los res més de menjar". I així es va acabar el tema». Les dues germanes recorden també l'anomenat home de la capa, que actuava a Ca n'Alzamora i a Can Rosés. «Quan sortien les senyores, com que tot eren dones que sortien de Can Sedó, s'ajuntaven perquè venien a les fosques, perquè tot allò era fosc. I bé, hi havia el senyor ximple, que li deien: "Ai! Que ha sortit l'home de la capa!" Perquè feia així i l'home es posava una capa sola. I a més a més era un tap de bassa i molt lleig, però les espantava a totes i ell es quedava tan tranquil».*
Cap els anys 80, es van iniciar les vagues i la paraula sindicat ja va començar a ser coneguda. Les fàbriques collaven cada cop més les treballadores i també cal dir que sempre hi havia qui patia atacs d'ansietat pel volum de feina. *«No vegis com corria l'aigua del Carme»*, diu la Maria.

Maria Méndez

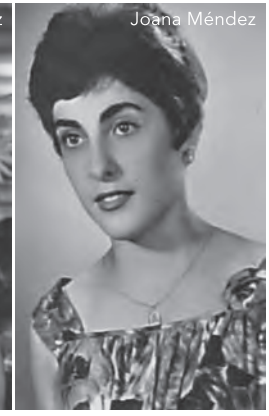
Joana Méndez

Amb el declivi del sector tèxtil, la Linden va acabar tancant portes. Com aquesta empresa, d'altres de petites van desaparèixer. Algunes ja ho havien fet abans, amb les primeres fuetades de la crisi tèxtil o, com el cas de Cal Forés, pels efectes de la tràgica rierada de 1962, engolida per l'aigua.

Maria Pons Perich, nascuda a Marsella, el 30 d'octubre de 1920

Filla d'un forjador originari de Falset i d'una treballadora de la fàbrica de Ramon Prat (les Vetes), la Maria fou alumna de les Escoles Ribas, de la qual guarda un record immillorable. No obstant això, *«quan es va acabar el col·legi ja es va acabar tot. Vaig anar a aprendre a cosir i a la fàbrica, perquè és el que feien les noies aquells anys»*.

Va encetar l'etapa al món laboral com a aprenenta de teixidora a Cal Miquel Vilà (Cal Mosques) amb dues companyes més, però poc temps després, en assabentar-se que a Cal Muntades buscaven teixidores, s'hi va traslladar. Era l'única nau de Rubí que comptava amb telers d'home, que en deien, més moderns que els vells de garrot o els d'espasa, que s'accionaven de manera diferent. Però encara no en sabia prou i *«vam fer uns disbarats allà...! Però ens van ensenyar. Allà vaig aprendre de teixir bé, a ser una teixidora. Però aquell pobre xicot, ara hi penso, el Ramon, que és el que ho portava... Fèiem uns estruendos, totes plegades! Com que no en sabíem, no ho havíem fet mai tot això, quan engegàvem fèiem unes topades: pum! I ressonava, perquè allò era buit [...]. Sort que ens en va ensenyar. Ens va fer ser unes teixidores, ben francament»*. Eren només les tres noies jovenetes, una de gran i el responsable, inicialment.

Amb disset anys ja sabia teixir i, tot i costar-li més d'una llàgrima i cobrar pocs diners de setmanada, a la Maria li agradava aquella feina, malgrat que durant molts anys es llevava a les quatre de la matinada per entrar a les cinc i estar-s'hi fins a les dues, parant només per esmorzar. I l'endemà, sant tornem-hi, amb el toc de les sirenes que indicava que començava una nova jornada laboral. Feien estams per a roba d'home i disposaven d'un grup de cosidores que repassava la feina, que inicialment venien de Terrassa; com que hi havia pocs telers, encara no tenien treballadores pròpies a Rubí. El negoci va créixer durant la II Guerra Mundial, però reconeix que, a diferència de l'experiència de Cal Mosques, on venien qualsevol cosa, a Cal Muntades es feien els teixits ben fets. Allà s'hi estigué fins als 25 anys, quan entrà a Can Sedó engrescada pel seu germà, que hi feia de mecànic, i ja no se'n mouria. *«Hi vaig estar fins que em van jubilar, que van tancar, hi vaig passar tota la vida»*.

Can Sedó era una de les grans fàbriques de Rubí. Aleshores comptava amb gairebé quatrecents treballadors i per a la Maria, que venia d'una empresa petita i amb poca gent, fou una visió excepcional. *«Recordo que quan vaig entrar-hi em vaig espantar! Era jove i quan vaig veure allò... Era una cosa tan grandiosa, i tants telers... Jo estava només acostumada a un espai petit. Era una nau grandiosa, la dels telers. Hi havia tot un cantó que eren els que feien la seda de Can Sedó; llavors hi havia un passadís i a l'altra banda, que tirava amunt, eren els de cotó, que n'eren molts molts! Llavors a dalt de tot, l'últim de tot de cotó s'eixamplava i allà hi havia els d'home, els telers aquests d'home»*. A banda, hi havia l'espai reservat a la filatura, el magatzem, la caldera, les ordidores i les repassadores, ja que s'hi feia tot el procés. La van posar a treballar amb els telers petits de cotó.

Però vet aquí que la Maria era una teixidora molt competent, i els companys ho sabien. De manera que va fer cas a l'Isidre Serra, que l'encoratjà a demanar que la canviessin de lloc: *«Estàs perdent el temps, aquí. Has de demanar per treballar en aquells telers dels homes. Estàs perdent el temps!»*. I davant la insistència, valenta i decidida, va demanar a l'encarregat el canvi als telers d'home (també anomenats gregoris), ja que els sabia fer anar i, a banda, el salari era més alt. Un cop consultada la direcció de la fàbrica, li permeteren accedir-hi i, d'aquesta manera, es convertí en la primera dona a tot Rubí que portava aquesta mena de telers. Més endavant també hi entrà una altra dona, de Terrassa, al torn de tarda.

Però que fes el mateix que els homes no volia dir que les condicions fossin les mateixes. A Can Sedó el preu era tarifat. *«Era igual com ho fèiem, ens posaven un preu i cada vegada que canviaven la feina, les peces, era el preu que tenia allò i, pel que feies, guanyaves, però els homes tenien el jornal. El preu el teníem igual, de la feina, però ells tenien més jornal. Recordo que això et feia enfadar molt perquè veies que de vegades treballaves més que no pas aquells homes i quan venia, per exemple, Nadal... un extra, que et donessin un extra, llavors veies que els altres cobraven l'extra més gros que no pas nosaltres i fèiem la mateixa feina i portàvem el mateix»*. Uns anys on les protestes eren inexistents i les treballadores només parlaven amb els amos per reclamar l'augment en el preu de determinades feines que suposaven més complicació. Però no totes les dones, que eren majoria a la fàbrica, tenien l'empenta de la Maria per demanar-ho.

La feina rere un teler era repetitiva i calia estar alerta malgrat fer sempre les mateixes accions. *«Controlaves les llançadores i de tant anar-les traient, m'ha quedat aquest braç molt adolorit amb els anys, perquè eren vuit hores seguides fent els mateixos moviments i alguns requerien força i molta agilitat. S'havia de vigilar que no s'acabés la trama, que no saltés cap peça, que les pues fossin a lloc, canviar les bitlles de la llançadora... i no sempre amb bones condicions laborals».*

«Els que hem treballat així cridem molt perquè tabalegem molt quan enraonem. Perquè aquell soroll era terrible... Fins i tot els que hi treballàvem, si havies estat malalta o havies tingut alguna cosa i no hi eres en dos o tres dies, quan hi entraves les orelles feien: uuuuuuu. Vull dir que no té res d'estrany si sordegem de vegades. Perquè aquell soroll tan fort, tot el dia, tantes hores al cap, al que entrava només li feia: uuuuuuu, el cap, de tant soroll, de tants telers i tant soroll que hi havia».

La gent treballava molt. Però tothom plegava ben puntual i marxava a casa travessant camins sovint enfangats, envoltats de vinyes i camps. *«I de tant en tant, tiraven terra a sobre per cobrir els sots, sobretot el camí que anava a Cal Gaspà».* Molts venien de Sant Cugat. Recorda que les dones treballaven moltíssim perquè quan plegaven de les fàbriques, amb vuit hores a l'esquena, arribaven a casa i havien d'ajudar una mica el marit amb les tasques de l'hort, fer el menjar i cuidar-se dels avis i de les criatures. *«Tenia una amiga que treballava com una burra i trobava el marit a casa assegut després de treballar a la vinya, esperant que li posés el plat a taula i segur que el tall gros de cansalada li posava a ell i ella es fotia la carcanada. Ara les feines són compartides i m'agrada molt més veure que tant els homes com les dones fan de tot».*

La Maria sempre va tenir bona relació amb els amos i companys i va tenir la sort de jubilar-se jove, quan encara no tenia l'edat. Can Sedó anava de mal borràs i la van haver de tancar, en tres etapes, en el transcurs de les quals va plegar tothom. *«A mi em van donar 1.000 pessetes en marxar, però ja es veia a venir que anava a la fallida».* Va gaudir molt treballant, però també en va quedar tipa. Però el caràcter de la Maria no en deixava passar ni una, tal com ens explica en una anècdota. Sempre s'hi mirava molt amb la feina i mai l'havien hagut d'avisar. Però un dia la van cridar. *«Allò em va fer un efecte! Mai en ma vida, mai havia anat a llepar –expressió que feien servir quan algú era cridat per respondre de la seva feina– i quan em van mostrar el teixit defectuós, els vaig dir que de cap manera havia estat jo. Al torn de la tarda anterior els havien caigut les bitlles i s'havia fet malbé la pua; es va avisar el contramestre perquè ho resolgués, però l'endemà encara no estava arreglat i em van enviar a un teler parat que hi havia al capdamunt. I vaig passar tot el matí, tot el torn, allà, així és que no hi vaig fer res en aquell teler».* El contramestre de la tarda volia fer creure que era cosa seva, però li plantà cara i el deixà en evidència. *«Jo tenia clar que no havia d'assumir errades que no eren meves i no ho vaig permetre».*

Maria Portí Julià, nascuda a Rubí, el 15 de març de 1948

La Maria ve d'una família rubinenca vinculada al tèxtil. El seu pare, Josep, havia treballat a Rubitex i a les Vetes, mentre que la mare, Ramona, havia estat teixidora amb Marta Casals, a Cal Gaspà i a Can Sedó. La Maria va anar a l'escola Montserrat fins als catorze anys i després va seguir els estudis a l'acadèmia Almi. Aviat va trobar la seva primera feina en una botiga de confeccions situada al carrer de Sant Jaume, però de seguida entrà a treballar a l'Azamón (recomanada per un veí del carrer de Sant Muç, on s'encarregava d'enfaixar cremalleres), on s'estigué només dos mesos, perquè li sorgí una oportunitat millor.

Era l'any 1963 i, de la mà de la senyoreta Rosa de l'acadèmia Almi, li oferiren entrar a treballar d'administrativa a Indústries Gaspà, de 9 a 13 i de 15 a 18. Feia pocs anys que l'empresa s'havia traslladat des del Vapor Vell a les flamants, espaioses i lluminoses instal·lacions del passeig de les Torres. *«Recordo que hi entràvem per un pati central, que tenia enmig una bàscula industrial i a la part esquerra la filatura, mentre que a la dreta hi havia els teixits i al davant un edifici, que era l'oficina, amb una nau a cada cantó»*. Era una noia de quinze anys que treballava amb companyes que en tenien quaranta i escaig, en un ambient agradable, on els teixits de cotó i roba de gavardina eren els clàssics en la producció, encaminada a la roba de senyor. A l'oficina, però, només s'hi estava ella i una altra dona, a banda del director.

A Cal Gaspà s'elaborava tot el procés de producció, d'inici a fi. *«Primer arribaven les bales de cotó i anaven al batan, on la màquina anava destriant per fer-ne un cotó tou. Llavors passava a les càrregues i després al manuar, d'on sortia com un xurret. Seguia cap a les metxeres, d'on sortia més primeta, però encara tova. Posteriorment passava a la contínua de filar o a la de torsió, si es volia donar torsió al fil, abans que les rodeteres fessin els rodets. D'aquí a les bobines i després es duia a l'ordidor. Era com un plegador, diguéssim, l'ordidor feia el plegador. Llavors el plegador anava darrere del teler i ja passava amb la llançadora i tot això. Però hi havia la senyora que havia de nuar els fils abans. Però tot era mont antiquat, molt vell»*. De fet, quan anys més tard l'amo va vendre la fàbrica a l'Espona, la maquinària es va modernitzar i va permetre treballar a ple rendiment. A la nau de l'esquerra s'hi feia el fil, el passaven després al primer pis de la dreta, per pujar tot seguit al segon, d'on ja sortia el producte. I d'allà anava al magatzem preparat per vendre. En algunes èpoques, fins i tot, venien gent de poblacions veïnes com Terrassa o Sabadell, s'enduien els plegadors, feien el teixit, i després el tornaven.

Els telers aleshores ja portaven comptador –per saber quant havia fet cada treballadora i calcular-ne la prima– i la Maria s'encarregava de fer-ne la lectura, preparar les nòmines, cuidar-se de l'assegurança social, calcular l'estoc dels productes, etc. Hi havia una quarantena d'obrers distribuïts en torns de matí, tarda i nit a la filatura i matí i tarda als telers, que treballaven de dilluns a dissabte i arribaven a les 6 h de la matinada del diumenge. Anaven a preu fet. *«El primer mes que vaig treballar vaig cobrar 900 pessetes. I llavors, al cap d'un parell d'anys o així, me'n van donar el doble, em sembla, 1.800 pessetes. De l'altra gent no me'n recordo. No es cobrava gaire, però abans a les empreses hi havia la sort que podies fer hores extres i aleshores el sou era una mica més alt. [...] A vegades el diumenge, si havien d'entregar una cosa pel dilluns deien: "Ep, a veure, qui pot venir a treballar diumenge?" I llavors molts hi anaven perquè era un altre preu»*.

Tot i que als telers les dones eren majoria, els homes també hi tenien presència en feines com la de majordom (que vigilava que les peces dels telers sortissin bé i comptaven si les passades eren les correctes) o els contramestres (als qui les teixidores havien d'avisar en cas de qualsevol problema o dubte als telers).

Durant els primers anys, la fàbrica quedava situada a la rodalia del poble, però amb el desaforat creixement del Rubí dels anys 70 i 80 a poc a poc la construcció d'habitatges va arribar a aquella zona, fet que va causar diversos maldecaps a l'empresa. *«Va ser d'uns anys cap aquí, quan era Espona, que venien a mirar els decibels i tot això, perquè, és clar, hi havia veïns i llavors es va haver de condicionar la fàbrica pels sorolls»*. Més d'una fàbrica va fer fallida quan no van poder afrontar el condicionament que se'ls exigia, en un moment en què el sector tèxtil patia una forta crisi.

El 1967 Josep Gaspà es veié obligat a vendre la nau nord, on hi tenia la secció de filatura de cotó, a J. Espona. La majoria del personal es quedà amb la nova empresa. Però després d'una convivència de tres anys, Cal Gaspà tancà definitivament i la nau que ocupava la secció

de teixits de fantasia passà també a l'Espona, el 1972. Fou un moment en què la fàbrica, seguint l'estela de les altres que tenia l'empresa, va començar a exportar a l'estranger (Liverpool) i a altres fàbriques del Vallès Occidental. Es treballava en blanc el cotó, les mescles, les fibres de poliester i sintètica, i la llana, encara que un cop finalitzat el procés es portava a tenyir fora. Fou aleshores que l'oficina passà a ocupar l'espai central de l'entrada, allà on avui dia hi ha l'accés al Centre de Dansa.

Les condicions de treball eren òptimes i l'espai sempre va romandre net, malgrat l'olor de benzina amb la qual netejaven les màquines o el polsim i la bravada que feien les bales de cotó. Les teixidores treballaven amb unes bates blanques que duien un escut i una butxaca que «amb els anys es van canviar per unes de color blau cel». Pel que fa a temes de maternitat, casaments, malalties, etc., hi havia uns permisos establerts per l'empresa. *«Quan vaig tenir el nen, vaig treballar fins l'últim dia i després de complir la quarantena i tornar-hi, em van donar una bonificació per anar a treballar abans i tot»*.

Tot i que no s'estilaven els sindicats perquè tothom tenia accés al director, *«quan va ser Espona a partir de l'any 67 ja va ser tot molt diferent. De vagues... el que passa és que molta gent anava a treballar i, és clar, el que volien era no perdre diners. Però llavors hi havia aquests que t'esperaven al carrer i ja no et deixaven entrar»*. Amb l'arribada de la democràcia es van començar a formar els primers comitès i la gent s'afilià per rebre assessorament laboral en cas de necessitar-lo.

El procés de treballar a la filatura fou canviant, especialment els darrers anys. Qui portava una contínua de filar, en va arribar a portar sis. Foren els qui notaren més el canvi a Espona, que respectaren tots els que havien estat de Cal Gaspà. *«Els mateixos treballadors, el mateix sou i tot igual, sí. Ara bé, quan el Gaspà va plegar els telers, també van marxar els treballadors que s'hi estaven. Els que estaven a la filatura van continuar. Els del teixit, no»*. Però hi havia feina i augmentaren els treballadors fins a un centenar.

La darrera època de l'Espona, fins que va tancar el 1993, fou molt dura. Es collava molt els treballadors, però tanmateix van continuar cobrant fins al darrer dia. Gairebé a les acaballes de tancar portes, però, molta gent va trobar lloc de treball a la siderúrgia o la metal·lúrgia, que eren feines més ben remunerades. Després de Rubí, l'Espona també va haver de tancar les altres seus, a Monistrol i Sant Joan de les Abadesses.

La Maria Portí testimonia, segurament, la darrera embranzida de la indústria tèxtil clàssica a Rubí, de la qual queden avui dia ben pocs actors.

El pare de la Maria Rosa vingué a Rubí des d'Ascó perquè la família eren els porters del Vapor Vell; la mare era filla d'Ullastrell. Tots dos treballaven al Vapor Nou, ell amb la maquinària (s'encarregava d'una màquina de parar molt gran, per on passaven els fils d'ordit abans d'arribar al teler, on donaven l'aprest) i la mare de repassadora. El món del tèxtil, per tant, no era estrany per a la Maria Rosa. Va estudiar a les Escoles Ribas, de les quals no té gaire bon record: *«hi havia uns mestres...! A mi, per sort, no em va pegar mai [...], però jo havia vist a pegar a nenes amb unes bufetades que dius... a mi el cor...»*.

Per aquest motiu, quan amb catorze anys li van proposar d'anar a treballar a la fàbrica –coneixia el director del Vapor Nou perquè jugava amb les seves filles–, ho va acceptar sense dubtar ni un moment, malgrat que els pares volien que acabés els estudis. I així fou com va entrar al torn del matí, només de 8 a 12, perquè encara no tenia l'edat. Cobrava 8 pessetes cada setmana. *«Recordo que la fàbrica era molt gran i hi entràvem creuant el Pont Penjat que travessava la riera. S'hi accedia per una porta gran de ferro; en un cantó hi havia la porteria i la casa del director i llavors ja hi havia els despatxos més enllà. Hi havia moltes quadres grans, molt grans. Calefacció a tot arreu i et foties de fred perquè la posaven a trossos, així, que duraven cinc minuts i parada. Jo me'n recordo que vaig anar a fer bitlles i de fred que teníem aquí, aquí davant, hi havíem de posar diaris de coïssor que teníem»*. Les tardes les dedicava a aprendre a cosir de blanc al cosidor de Ca l'Eusèbia.

Al Vapor Nou s'hi feia tot el procés de producció tèxtil: es rebia el cotó, es treballava i en sortia el vellut fet i a punt de ser repartit. Les bitlles es feien a la quadra de dalt, on també hi havia part de la maquinària de tallar el vellut i les ordidores. Les talladores i les repassadores estaven juntes en una altra secció, mentre que hi havia també dues quadres de telers, on cada teixidora era responsable de dur-ne dotze si eren automàtics o sis si eren manuals, que es trobaven a la part de baix.

La Maria Rosa començà fent bitlles, unes peces on es carregava fil per posar dins de les llançadores. Al cap d'un any, però, ja feia d'ajudanta de les teixidores, amb un horari de 5 a 13.30 si li tocava al matí, i de les 13.30 a les 22 si li tocava a la tarda. *«A cada passadís hi havia una ajudanta que anava omplint les llançadores. Anàvem posant les bitlles a les llançadores. I anàvem omplint el teler i el teler sempre era ple de llançadores; quan se n'acabava una, ella mateixa es posava... És a dir, la teixidora només havia d'anar amunt i avall vigilant que no es fes cap disbarat. Si es feia un disbarat, havia d'aturar el teler i treure aquell disbarat, arreglar-ho, no? Quan s'acabava una peça, les que feien d'ajudanta s'havien de posar dintre el teler, a dalt, i quedava tot emmerdat»*. Però el dissabte la feina canviava: *«El dissabte ens feien anar a fregar tres telers de les teixidores perquè aquestes duien dotze telers cada una»*.

La feina i els horaris, però, li podrien haver causat algun problema de salut. *«Jo no menjava, perquè és clar, em llevava abans de les cinc. Què podia tenir? Setze anys? A les cinc ja havia de ser a la fàbrica, plegava a dos quarts de dues i quan anava a casa tothom ja tornava a ser a treballar, els meus pares. El dinar ja el tenia mig fred, jo morta de son, molts dies me n'anava a dormir sense menjar. Me n'anava a dormir, no anava a cosir ni a fer res de res. Feia el torn de la tarda. Arribava a casa a un quart d'onze perquè plegàvem a les deu i a casa meva ja eren a dormir. El sopar me'l deixaven a vora el foc, però ja era fred. Me n'anava a dormir, a l'hivern, amb un fred que pelava, em posava a dintre el llit amb la meva germana per poder-me escalfar. I el meu pare va dir: "Prou, no vull que fotis de fregallot", em va dir. Així mateix. Perquè pensa que quan s'acabava una peça d'aquestes dotze que portaven les teixidores, t'havies de posar dins el teler, sota, a fregar-lo. Entre borra, oli... aquells olis negres, quedaves tota emmascarada i llavors allà hi havia uns bidons d'oli amb uns filots que havies de fregar i hi havia unes piques amb un sabó com de brea, no sé. Amb sabó et fregaves però bé, va dir: "Saps què? No vull que fotis de fregallot, demana per anar a dalt a repassar". Aquí no sé què guanyava. I llavors vaig anar a dalt a repassar»*.

Així doncs, per insistència del pare, canvià de nou a dins la fàbrica i anà a la secció de les cosidores, que es dedicaven a desfer nusos, manyocs de fil –escarabats– o sargir imperfeccions del vellut, ja fos el llis o el de pana, les dues varietats que fabricaven al Vapor Nou. També s'hi feia dril. Allà les noies treballaven amb unes bates amb butxaques davanteres on portaven didal, agulla, tisores, pinces i tots

els estris necessaris per fer la feina ben feta. Però com que amb això no en tenia prou, la Maria Rosa, inquieta i sempre amb ganes de saber, va aprendre costura al cosidor de les germanes Carreras, on es va fer la roba de casament, camises pel seu pare, etc. «*Hi vaig aprendre molt i m'agradava perquè t'ensenyaven a aprofitar molt la roba. De vegades havia plegat de cosir a les dotze de la nit*».

En la primera època es van patir moltes restriccions i els amos, de vegades, feien anar a treballar a les nits el personal perquè era quan els donaven llum, ja fossin les deu, les onze, les dotze... I de tant en tant, a causa de l'estraperlo i el mercat negre, es venien la matèria primera abans d'arribar a la fàbrica, de manera que les obreres aprofitaven per cosir, fer mitja... bo i cobrant el mateix. També és cert que el soroll que provocaven els telers era horrible i moltes treballadores patien mals de cap. «*I quan havíem de destriar la borra, ens quedava el cabell i les celles plenes de pelosa; sort de la bata i d'unes boines de seda negre que ens vàrem fabricar perquè rellisqués i no ens quedés tant enganxat*». Amb el que ens explica, s'entén que les condicions laborals en aquells anys eren molt precàries i que tothom treballava sense queixar-se per por a perdre la feina que ajudava a sostenir la família.

Malgrat que la majoria eren dones, també hi havia homes, que tenien feines diferenciades: encarregats, contramestres, manyans, fusters i el calderer, que s'encarregava de la caldera amb vapor, ubicada en una galeria del soterrani, amb un carbó molt dolent. Les dones no plegaven mai, ni tan sols quan eren mares; fins i tot la fàbrica disposava d'una sala on poder-los alletar quan els portaven les àvies. «*No, no plegava ningú. Les dones, treballava tot Déu. Pensa que veies passar les dones que anaven a treballar, per allà al carrer de Santa Llúcia, veies passar les que anaven cap a la Seda, cap a Cal Jorba i per aquí les que anaven cap a Can Rosés. Les dones treballaven, totes. La meva mare anava a treballar a les 8, es llevava també a les 5 del matí perquè teníem porcs, teníem conills, teníem gallines i abans d'anar a treballar havíem de donar menjar a tot el bestiar. Collíem la collita de patates, cebes, tot... El meu pare era molt treballador, llogàvem un carro i portàvem les cebes, patates... tot cap a casa. Però la meva mare era la que s'encarregava de seleccionar les*

coses, això o allò. Vull dir que avui dia les dones treballen més descansades. Perquè hi ha un foc que poso un misto i s'encén; llavors havies de fer foc a terra o encendre el fogó de carbó. És tan tan diferent! Jo anava a treballar i quan ja feia les hores normals plegava de treballar a les set, arribava a casa, em rentava una mica, agafava la bossa i cap a cosir a Cal Fosas, [...] i fins a les onze o les dotze de la nit. Allà es cosia fins a alta hora».

La direcció de l'empresa, els Bertrand, tenia una relació positiva amb els treballadors, i d'encarregat hi havia Josep Salses. Si va marxar va ser per una disputa econòmica. Les sargidores tenien millor sou perquè la feina era més delicada, i ella volia que se li reconegués. Però feien oïdes sordes, de manera que marxà. Anà a trobar el Gaju, al carrer de Sant Joan, i li demanà feina a la Tymesa. Passà de cobrar 91 pessetes a 124 o 125, «*que era un canvi gros!*».

A la Tymesa hi muntava ventiladors, extractors i gàbies. S'hi estigué cinc anys, però deixà la feina perquè es va voler ocupar dels fills. Més tard, quan volgué reincorporar-se, treballà uns quants anys a Cal Montasell, on repassava les cortinetes que feien. Una joventut, per tant, dedicada majoritàriament al tèxtil. Aquell tèxtil que ocupava tantes i tantes dones a Rubí.

Maria Sobregrau Marcet, nascuda a Barcelona, el 4 de desembre de 1934

Nostàlgia, simpatia i amabilitat són els trets que caracteritzen la Maria, una dona molt lligada als records familiars i emocionada en el relat d'algunes experiències vitals relacionades amb la seva joventut en el món del tèxtil. Una relació que ja li venia de família.

El seu pare era rentador de llana de Can Rosés i la mare, teixidora a Cal Jorba; per tant, una família que coneixia molt bé l'entramat de les fàbriques rubinenques. Acabades les classes a les Escoles Ribas –que va deixar als onze anys–, aprenia a cosir a Cal Galopa i, més endavant, al cosidor de Ca la Terregada (de la família Casadevall). Allà aprengué no pas a sargir mitjons, sinó carreres que hi havia a les peces dels telers, a apedaçar pantalons d'estamp, a cosir roba, etc. *«Avui dia, quan a un se li trenquen els pantalons se'n compra uns de nous, abans no es podien comprar. S'hi posava un pedaç, es treien fils de les vores dels pantalons o de les costures i es feia un sargit amb el mateix dibuix i quedava perfecte, més bé, i allà vaig aprendre a ser sargidora»*.

Tan bon punt va tenir après l'ofici, va trobar feina remunerada per sargir a Can Rosés, on es va estar fins als catorze anys, quan ja tenia l'edat per poder entrar a Can Sedó d'aprenenta de teixidora. Feia el torn de tarda, igual que la seva mare, que anava de dos quarts de dues fins a les deu del vespre. *«Sorties amb el davantal brut i de seguida que arribaves a casa el rentaves per tornar-lo a fer net per a l'endemà»*. Una fàbrica on també hi havia homes fent de teixidors, als telers més grans. A Can Sedó no hi havia calefacció, perquè feia ballar els fils de seda; per tant, les treballadores patien els canvis de temperatura. *«Si feia fred ens tapàvem amb abrics i quan feia calor agafàvem filots de cotó que mullàvem amb l'aigua dels càntirs i ens els posàvem al clatell per estar més fresquetes»*.

La vida va portar la Maria a treballar a Cal Montasell, amb telers moderns de garrot i espasa i amb fils de seda. Cal Montasell era una empresa petita, amb cinc o sis persones, on va treballar en torn de tarda fins que es va casar l'any 1957. Hi va arribar a fer fins a 13 hores diàries a causa de l'enorme volum de feina. *«M'hi posava a les vuit del matí fins a les onze del vespre [...]. Al migdia anava a casa, dinava i a les dues havia de tornar-hi a ser»*.

També treballà una temporada a les Betes de Ramon Prat, on es feia la famosa Cinta Rubí. *«M'agradava molt perquè l'amo era molt correcte, però el que no m'agradava era que es treballava amb cotó i llavors s'havia d'anar amb mocador al cap i sorties d'allà tota plena de borra. Però és clar, és el que em va sortir, em vaig quedar sense feina i no vaig poder agafar res»*. Fou un moment en què van començar a aparèixer els sindicats, fet que comportava alguns incidents, i reconeix que *«no em feia gràcia passar per davant de Cal Josa perquè quan marxava a quarts de cinc del matí, ja trobaves gent que t'escridassava perquè anaves a treballar»*.

Temps després, amb la filla ja una mica gran, entrà a treballar a Cal Gaspà. Allà les teixidores feien roba de vestir, de vegades estampada, i també teixits de seda delicats, com era el seu cas. Va començar amb dos telers, després en duia quatre i finalment sis. *«Fèiem roba, una roba prima, de vestir. [...] A vegades ho estampaven. Feien una exposició un cop l'any i podíem comprar roba de la que havíem fet, roba que després tenyien i planxaven al cantó dels teixidors o al cantó de la filatura, que era una nau més endavant»*.

D'aquesta fàbrica és on la Maria guarda els millors records perquè li va permetre retrobar-se amb un ambient familiar i respectuós on es parlava de tu a tu, on fer bones amistats que encara perduren i on va acabar passant-hi mitja vida, fins que l'Espona va tancar portes a començament dels 90. *«Vaig veure com la feina cada cop anava a menys i se'n preveia el tancament tard o d'hora. Una llàstima»*. L'empresa, que arribà a tenir una vintena de teixidores i nuadores, contractava també algunes noies de la localitat veïna de Sant Cugat del Vallès.

Però entremig havia provat també l'experiència de treballar al món de la confecció, a la Linden & Gerhard, tot i que l'experiència no fou del tot reeixida. *«Com que m'agradava molt cosir, perquè la meva dèria era cosir i no treballar amb telers, [...] vaig marxar de Cal Gaspà i l'amo, que era el Ricardo, em va venir a buscar que no marxés i em va dir: "Si mai vols tornar, torna que t'agafarem". Mira, em fa d'allò... perquè va ser una cosa molt maca que l'amo em vingués a dir que no marxés. Hi vaig anar i la veritat és que em va agradar. Em van posar d'encarregada però jo no serveixo per manar. M'agrada treballar, però per manar... i vaig veure que la cosa no m'agradava tant. Al cap d'encara no un any, vaig tornar a Cal Gaspà i em van tornar a agafar amb els mateixos drets; no vaig perdre l'antiguitat ni res».*

I sempre amb el teler. *«Em portaven una peça cargolada, com un canut però gros, i es posava al teler i es tirava endavant. Davant hi havia un lloc on havies de fer-hi passar cada fil, com una agulla fina, i llavors el teler anava treballant. L'engegaves amb un cop de garrot o d'espasa i allò anava sol. Però havies de carregar les bitlles i les llançadores, [...] vigilant no enganxar-t'hi els dits perquè quan posaves la llançadora era tan ràpid que havies d'anar per feina».*

Amb tants anys al sector tèxtil és inevitable que presenciés algun accident de treball, fet que per desgràcia es donava de tant en tant. *«Recordo que un cop la llançadora va saltar i va partir la llengua a una treballadora; la van haver de portar a l'hospital per cosir-l'hi, va ser esgarrifós».* Però també hi havia tècniques per a la distracció: coincideix amb moltes altres dones quan fa referència al llenguatge de signes que inventaven les teixidores per explicar-se les coses, de pel·lícules a trobades amb el xicot o les amigues. I és que tantes hores dretes als telers, amb tot aquell soroll, mereixia ser compensat amb algun moment relacional entre elles.

La vida laboral a les fàbriques tèxtils relatada per algunes de les protagonistes de l'època, com la Maria, ens permeten conèixer la seva experiència com a dones, com a mares, com a treballadores i com a mestresses de casa, en uns anys on Rubí era un indret envoltat d'un entorn natural i patrimonial privilegiat, però on també la indústria arribà a tenir un pes molt important per a l'economia de moltes llars rubinenques.

Marta Casals Font, nascuda a Caldes de Malavella (Girona), el 29 de març de 1928

La Marta era la petita de quatre germans. Els pares eren pagesos a la seva vila natal, però les circumstàncies de la Guerra Civil, la mort del pare, la malaltia de la mare... va fer que la germana gran, que era mestra i treballava a les Escoles Ribas, convencés la família perquè s'establissin a Rubí, on arribaren durant el conflicte. A diferència de la seva terra d'origen, al Vallès el que tenia puixança era el tèxtil, de manera que es decidiren, amb el temps, a muntar una empresa. *«A Girona no hi havia tradició tèxtil. Aquí sí, perquè es va acabar la guerra i tot quisqui teixia. La meva germana va dir: "Mira, tothom posa telers i teixeix, també ho podem fer nosaltres com un suplement per viure". I vàrem posar telers al carrer de Sant Joan. Després vam veure que rendia bastant, vàrem comprar més telers i vam fer una nau al carrer de Santa Llúcia».*

Però per això encara faltava una mica. Després d'acabar els estudis de batxillerat elemental, la Marta va treballar en una oficina. Els anys van passar ràpidament per a la família i, cap a la dècada dels 50, la seva germana Teresa els va engrescar a posar telers com un mitjà de vida pensant, sobretot, per al seu germà. Però un accident ferroviari el tingué més d'un any sense poder treballar i fou aleshores quan ella, amb trenta anys, agafà les regnes del negoci, Teixits Cortex. En aquesta etapa va aprofitar per formar-se i escoltar activament la gent entesa a qui demanava opinió professional per agafar bagatge, seguretat i experiència.

L'empresa es deia Cortex perquè es dedicava a la cotilleria (corsetería, en castellà) tèxtil. Havien comprat la maquinària de segona mà a empreses que se la volien treure de sobre. La fàbrica inicial era petita: *«quan obries la porta hi havia els telers i en una part hi teníem les màquines de fer bitlles i les màquines de fer rodets, que també eren necessàries. L'administració d'aquesta primera nau era a dalt, amb un gran finestral i unes noies que s'estaven al despatx. Jo vigilava des de dalt. Trobava i mirava com anava tota la fàbrica».* Comptava amb cinc o sis treballadors: una ordidora, una nuadora, un mecànic i dues o tres teixidores, que treballaven amb fibres sintètiques, ras, cotó i nilons que compraven d'estraperlo a l'empresa Autecsa, perquè parlem de la postguerra europea i les matèries primeres eren més difícils i més cares d'aconseguir. *«L'elaboració de la trama era laboriosa i molt lenta, perquè venia amb uns cons grossos, després se n'havien de fer bitlles».*

Hi havia temporades de molta feina i altres que no gaire. *«Treballàvem a mans per a alguna fàbrica important que no tenia prou telers i ens feien treballar a nosaltres».* El producte acabat es portava a tenyir i a aprestar fora del municipi. En èpoques on la feina baixava, també teixien cortines i llençols.

El 1962 l'empresa es va traslladar unes desenes de metres, a una nau al carrer de Santa Llúcia, a la vora de la Riera. Aquesta nau, però, va tenir una mala estrena, ja que només vuit dies després es produí la Rierada. Sortosament, però, no es van haver de lamentar víctimes entre els treballadors, tot i que els danys materials van ser quantiosos. Els obrers es van poder enfilar damunt dels telers i salvar-se de l'aigua, que va rebentar la porta de la fàbrica i va inutilitzar material i comandes.

L'empresa els pagava segons la feina feta i només feien festa quan ho marcava la llei. *«Era una satisfacció lliurar el producte i veure el proveïdor content; però també patíem el retorn de lletres impagades. Potser vaig viure més disgustos que satisfaccions»*, perquè sovint s'havia d'enfrontar a algun treballador que no complia, amb proveïdors, la feina que veia que no sortia... Però també és cert que als bons treballadors els donaven un premi i que, a vegades, si tenien dificultats per trobar el personal adequat, els que ja tenien feien de més fins que trobessin algú.

A principis dels anys 80, amb el primer ajuntament democràtic, el soroll dels telers durant el torn de nit i les queixes del veïnat van fer traslladar l'empresa a la carretera de Terrassa, lluny del centre del poble. *«Allà vam comprar més telers, alguns de segona mà i alguns de nous, perquè tot anava evolucionant molt de pressa i el desenvolupament industrial era molt més ràpid que no pas les nostres possibilitats econòmiques [...]. No hi havia marges per poder comprar telers nous perquè valien molts diners i no hi havia*

marges econòmics per poder ampliar». Malgrat tot, l'empresa va créixer en treballadors i si als inicis una teixidora portava dos telers, ara era responsable de sis. Però la tècnica evolucionava de tal manera que feia que cada quatre o cinc anys s'haguessin de renovar.

La Marta va tirar endavant el negoci amb els coneixements comptables apresos, l'afany de superació, les ganes que el negoci familiar funcionés bé i l'ajut del personal, amb qui hi havia bona sintonia tret d'algun incident que encara recorda ara. «*Havíem tingut problemes molt grossos. Quan érem al carrer de Sant Llúcia teníem talls de llum a la nit, que ens telefonava l'encarregat dels telers i ens deia: "No tenim llum, no podem treballar". Bé, doncs ens va costar molt descobrir que un noi mateix de la fàbrica produïa aquests talls. El vaig agafar i li vaig dir: "Així que ets tu! Et faré una carta de bona conducta i la liquidació i t'acomiado", perquè era molt gros el que ens feia [...]. Tenia un germà que patia atacs epilèptics que també hi treballava, però nosaltres ens havíem portat molt bé sempre amb aquell germà, i per això encara ens va fer més mal*». Els conflictes amb aquest treballador continuaren a posteriori, i van crear un ambient enrarit.

La nostra protagonista va dedicar la vida a la fàbrica, i és una de les poques dones propietària en uns anys daurats on la majoria d'amos eren homes. El caràcter sensible de la Marta era una dificultat afegida. «*Ser la propietària era una pressió afegida perquè em faltava experiència en moltes coses, però la vaig anar adquirint i vam aprendre a controlar-ho tot. De vegades tocava vigilar i altres recordar a les teixidores que no podien fer tantes tares perquè, si no, seria la ruïna pel negoci*». Un negoci que continuà, malgrat les dificultats, fins que el seu germà, el marit i ella mateixa es jubilaren i el traspassaren a un dels encarregats.

Palmira Basomba Gala, nascuda a Rubí, el 3 d'octubre de 1925

La Palmira és una dona amb molt de caràcter, que explica els fets viscuts de manera clara i contundent; records d'una vida molt crua narrats pels ulls d'una nena que va patir molt pels fets esdevinguts durant i després de la Guerra Civil.

Filla d'una teixidora que treballava a Cal Mosques i d'un paleta oriünd de Sant Vicenç de Castellet, va continuar l'ofici de la mare a la mateixa fàbrica. Només tenia dotze anys quan va començar, de manera que s'havia d'amagar de les inspeccions que periòdicament es feien a les empreses del tèxtil. «*A casa no teníem ni quartos ni menjar i vaig haver d'anar a treballar de seguida per ajudar, però com que no tenia l'edat, ens tancaven en una habitació on havíem d'esperar que passés l'inspector per tornar a sortir a fer la feina*».

Abans, però, havia estudiat a les Escoles Ribas, d'on sortí per treballar i, com explica amb molta pena, per robar. «*He robat molt. Menjar, perquè no teníem menjar, i anàvem als camps a buscar el que havien plantat els pobres pagesos. I nosaltres ens ho menjàvem. Anàvem a aquests camps d'aquí dalt. Hi anàvem de nit, amb les veïnes del carrer que no teníem menjar. És que no teníem res! Havíem d'anar a robar. I ens en vam fer un tip! Misèria, hi havia misèria al poble, molta misèria. I la gana que passàvem!*». Una època molt dura, en la qual bona part de la població patia penúries econòmiques i socials.

Malgrat no recordar el sou que cobrava per teixir i muntar bitlles, sí que té present que «*allò era un desastre perquè tot érem canalla [...]. No fèiem torns, quan plegàvem, plegàvem*». A Cal Mosques, on va treballar cinc anys, elaboraven roba de vestir i per a matalassos, tot de cotó. Més d'una llançadora havia saltat provocant accidents a algunes dones. «*Una vegada a ma mare li va saltar una llançadora i va venir al meu costat, que jo tenia el teler petit, i la meva mare estava així –diu la Palmira, tapant-se la boca–, i jo vaig fer: "Ui!" Perquè si m'arriba a tocar, amb aquella punta que tenia de coure... Però no em va tocar. De vegades si s'havia fet malbé algun fil, l'altra li llançava perquè hi havia un embolic de fils i llavors no passaven per sobre i sortien. Això passava a tots els telers*».

Després de Cal Mosques, la Palmira va trobar feina a Cal Pere Escayol –també conegut per Cal Pere de la Fàbrica o la Fabriqueta–, entre els carrers de Cervantes i Murillo, on es respirava un ambient similar, envoltada per una cinquantena de telers. En aquesta fàbrica teixien cotó i seda. Ja sabia teixir força, però tot i així de tant en tant feia algun disbarat, perquè encara era molt jove i no tenia prou experiència. Si els talls de llum ho permetien –a Cal Pere no disposaven de burra per fer-la anar en cas de restriccions–, les treballadores s'esforçaven per tirar endavant la feina i aconseguir un sou força magre, que els servia, però, per subsistir. «*Aquí vaig arribar a portar dos telers d'espasa i de garrot, perquè depenia del producte final que es teixia*».

A la fàbrica eren més dones que homes. «*Els homes eren els que arreglaven els telers, però les dones eren les que treballaven. Ara sí que treballen homes, també, però abans no. Si n'hi havia algun... No, no, jo no n'havia vist gaires, d'homes, treballar*».

No havia dut mai uniforme, ni bata. Però recorda bé que «*a les fàbriques quan hi entres sempre sents olor d'oli, que estan treballant, sí que se sent olor. Però a l'olor t'hi acostumes i ja no la sents*». Un d'aquells telers podia arribar a treballar amb 400 fils per fer una sola peça, generalment de color blanc. L'acabament del procés, que era la tintada dels teixits, es portava a altres llocs.

Sortint de Cal Pere Escayol, la Palmira encara treballà una temporada més als Cavallitus, una empresa tèxtil situada a l'altre cantó de la Riera, a la Plana del Castell. Allà féu una temporada més de teixidora, enmig del soroll dels telers, un soroll eixordador que patien totes les que hi treballaven. Però aviat, amb el seu marit, emigraren a Veneçuela, on van romandre uns quants anys abans de tornar a Rubí.

La Palmira Basomba és un dels molts exemples de quan el tèxtil era el principal exponent de la industrialització rubinenca, en una època sense privilegis i amb un sou molt minso, però que tanmateix era necessari per subsistir.

Palmira Gallart Figueres, nascuda a Sant Martí Sarroca, el 27 de febrer de 1925

La Palmira és una dona entusiasta a qui la feina mai no ha fet por. De família dedicada a la vinya del Penedès, no va poder estudiar tot el que li hauria agradat. El 1928 anaren a viure a Ca n'Estapé, a tocar de Rubí, per compaginar el treball del camp amb el de les mines, fins que anys més tard es traslladaren ja a Rubí.

Amb catorze anys, i gràcies a l'amistat del seu pare amb un porter de Cal Pich, va entrar a treballar a la fàbrica, a la qual guanyava catorze pessetes la setmana. *«Em dedicava a cosir vores de peces molt amples, també vaig fer rodets amb troques de fil que eren enormes i cons que omplia de fil. M'hi vaig estar tretze anys»*. Era a la secció de contínues preparant, doncs, el material per als ordidors i els telers, que eren situats a la part de baix de la nau del carrer Cadmo; elles eren a dalt, sobre la caldera. Cada màquina de contínues tenia dues-centes pues, que havien d'anar a l'uníson per tal d'estirar i torçar bé el fil abans de ser emprat en l'elaboració dels teixits.

Tot i la grandària de l'empresa i la quantitat de telers que hi havia, l'adaptació va ser fàcil, però el soroll que feien tant els telers com les contínues no se li ha esborrat de la memòria i el pot reproduir perfectament, malgrat el pas dels anys. A les contínues, que depenien del senyor Piera, les responsables de la preparació eren quatre companyes, dividides en dos torns. *«Jo era la més jove [...]. Treballàvem amb seda natural, que era molt fina, i també amb cotó. Fèiem unes robes molt maques»*. La Palmira recorda un ambient de treball ben cordial, sense incidents ni complicacions.

Les dones, abillades amb una bata característica, eren majoria; els homes eren bàsicament els encarregats i els mecànics. Gaudien d'un permís maternal quan tenien criatures, de set setmanes abans i set més després del part. *«A les mares ens donaven una hora per anar a donar-los el pit o el que sigui. Una hora, teníem una hora»*.

El seu sogre era el responsable de posar en marxa la burra quan marxava l'electricitat. Durant els primers anys, a causa de les restriccions de l'Espanya de postguerra, era un fet habitual. Ara bé, com que tenien la maquinària adequada, no afectava a la rutina perquè el canvi era ràpid i podien continuar treballant com si res.

Més d'una dècada després, la Palmira va marxar perquè al seu marit li havien ofert una feina millor a Can Sedó. Amb la tia, el cunyat i el seu home començaren una feina nova. Pels seus coneixements, la posaren a fer les troques que servien per omplir els carrets. *«Allà hi vaig estar dos o tres anys, fins que en vaig fer vint-i-nou, que va néixer el meu fill petit. Aleshores ja vaig haver de plegar. Quan ja va anar a col·legi me n'anava a fer hores a Rubí. En aquests llocs hi havia dos o tres telers i llogaven una dona o dues per fer el que fos. Jo, quan portava la canalla al col·legi, ja em quedava a fer hores fins a les sis»*. Havia anat a fer hores, doncs, de tres a sis de la tarda a tres llocs diferents, però recorda sobretot els Vilaró, de la plaça Clavé, que tenien uns petits telers a la vora de casa.

Can Sedó era una fàbrica molt gran, on treballaven unes sis-centes persones en tres torns de matí, tarda i nit. Una gran nau de planta baixa en la qual es manipulaven sobretot fibres artificials. Hi havia un espai per als acabats, un altre per a la filatura, les quadres dels telers i la zona de preparació. *«Jo diria que era més gran que Cal Pich Aguilera»*. La Palmira feia el torn de tarda, preparant rodets i bitlles que després es convertien en quadres, ratllats, llençols... *«No n'hi havia, d'homes, a la preparació, no. Era una feina pesada!»*.

Quan es reincorporà al món del treball després de la maternitat, compaginava la feina als drapaires amb la de cosir per a una casa de Sabadell o fer bates d'escola per la botiga de Cal Cucurull. *«Em portaven la roba i feia abrics, els folrava i em pagaven trenta pessetes per cadascun [...]. Quan vam pujar aquí, a Can Fatjó, hi havia una senyora que també feia confecció allà on és el camp de futbol i em donava feina per repassar i fer vores i vinga! Però quan va plegar, vaig dir, ara ja no en vull més. Tenia 80 anys. I ara mira, ja no tinc casi vista, però bé això és així. M'ha agradat treballar, molt. Però no ho feia perquè sí, si no per necessitat». Des de Can Sedó també li portaven peces senceres de roba per repassar, quan no donaven a l'abast: «estirava les peces damunt la taula, prop de la finestra, i anava repassant les cosetes que hi havia amb unes pinces finetes i tapant les tares amb un fil doble... no costava gens de fer»*.

Tota una vida dedicada al fil, la roba i l'agulla.

Ramona Torné Cañís, nascuda a Rubí, el 12 de desembre de 1947

El tret més característic de la Ramona és el somriure permanent que mostra i la positivitat a l'hora d'explicar-nos el seu relat. Filla d'una teixidora de Cal Gaspà i d'un paleta, fou alumna de les Escoles Ribas fins als catorze anys, i després va seguir amb estudis de comerç a l'acadèmia Almi i de comptabilitat a Barcelona. *«Vaig anar a fer pràctiques al taller de Cal Palau, que és on ara hi ha el poliesportiu de les germanes Carmelites. Allà feien bales, era l'única empresa d'Espanya on es feien bales de jugar els nens i també era taller mecànic. O sigui, hi havia una secció on feien les bales i una altra de taller mecànic en el qual arreglaven els telers de tots els petits fabricants que hi havia a Rubí, que n'hi havia moltíssims»*.

La primera feina que tingué arribà de la mà de Teresa Casals, mestra d'escola, que va proposar-li treballar d'administrativa a Teixits Cortex, propietat de la família. Així, amb només catorze anys, compaginava estudis i feina. *«El que feia al despatx era portar la caixa, fer les nòmines, les factures –naturalment– i els albarans amb una màquina d'escriure Olivetti i una calculadora de manovella on baixava els números per fer els càlculs»*. L'empresa, ubicada a tocar del pont de la riera del carrer de Sant Joan, comptava amb una trentena de treballadors. El despatx era un petit recinte tancat amb molt poques comoditats i finestres grans interiors des de les quals es tenia una vista privilegiada de tota la fàbrica. *«Teníem una estufeta de closca d'ametlla i, a l'estiu, un ventilador damunt la taula»*. Amb el temps, tot i la despesa que es va fer per insonoritzar-la, es va haver de traslladar a la rodalia del poble per no molestar el veïnat, ja que a partir de l'automatització dels telers va passar a funcionar les vint-i-quatre hores del dia. La Ramona coincidí amb la seva mare, la qual també teixí a Cortex després de passar per Can Sedó.

El personal i la direcció tenien bona entesa. *«Es tenia la confiança d'exposar qualsevol cosa, com si fossis a casa, sempre que fos amb respecte i de manera raonada»*. Existia el sindicat vertical, tot i que mai es va presentar cap episodi que no es pogués solucionar personalment. Cap als anys 60, els sous que es cobraven eren correctes: *«Hi havia un sou base i primes que estaven supeditades a la qualitat del producte que elaboraven les teixidores. Cobrava 1.400 pessetes mensuals, per treballar 48 hores, però les de fàbrica tenien primes i, per tant, millors sous que no pas el que podia tenir jo»*. Els torns de nit eren coberts per nois joves, per seguretat. No obstant això, l'empresa notava sovint que es produïen talls d'electricitat en aquella franja, fins que van esbrinar què passava. *«Sempre hi havia talls de llum, talls de llum, i finalment es va descobrir que n'hi havia un que feia saltar els ploms i així durant tota la nit ja no havien de treballar»*. Això el que provocava, òbviament, és que la resta no pogués treballar i la producció quedés aturada fins a l'endemà al matí, amb el conseqüent perjudici per a l'empresa.

Teixits Cortex era la principal empresa espanyola que treballava amb cotilleria i una de les més valorades per empreses de Madrid. Teixia rasos gruixuts i més tard també polièster, rasos delicats per a núvies, i teixits elàstics per fer faixes i altres peces de vestir femenines, tot i que també van apostar per crear cortines i llençols amb dissenys elaborats pel pintor local Antoni Marsal, després d'adequar els telers a les noves necessitats. Compraven el fil, feien tot el procés de producció, per vendre el teixit a altres empreses que en feien la confecció. Les peces que sortien amb alguna tara, com escarabats o nusos, quedaven retirades, i la feina dels representants aquí era crucial, per intentar vendre-les a un preu més baix. Teixits Cortex també treballava a mans amb altres empreses del poble.

Un fet que la Ramona recorda amb total claredat són els efectes que la Rierada va provocar a la nau. *«Vam estrenar la fàbrica el juliol del 62 i el setembre es va omplir la fàbrica, els telers, fins aquí dalt d'aigua. Les persones que encara eren treballant, perquè va ser abans de les deu, es van haver d'enfilar als telers per salvar-se. Va entrar una gran bóta, va esbotzar la porta i... allò va ser una cosa horrible perquè no es*

va poder aprofitar res, ni el que hi havia teixit ni el que s'estava teixint. Ni el fil, ni res. Com que van venir algunes ajudes de l'estat, a partir d'aquí els telers es van poder anar renovant i automatitzant, o sigui que... dintre de tot...». Van estar uns dies netejant i traient fang amb galledes, fins que es va poder tornar a una certa normalitat.

També hi va haver alguna anècdota curiosa de ser compartida: *«Van entrar a robar dues vegades, però la Guàrdia Civil no sabia per quin lloc passaven els lladres, fins que es va determinar que ho feien per una finestreta petita per la qual només podia passar-hi la canalla. Van foradar la meva taula de treball i amb el trasllat a la nova empresa vaig demanar si podia quedar-me-la. O sigui que la taula que tinc ara té el forat però està tapat perquè hi vam posar una fullola. No sé si els varen arribar a agafar».*

Amb els anys, Teixits Cortex es va vendre els telers a un empresari de Molins de Rei i la marca Cortex, quan els propietaris es jubilaren, també fou traspassada, ja que tenia un preu al mercat.

Rosa i Dossi López Colomé, nascudes a Rubí, el 30 d'abril de 1944

Les bessones més simpàtiques i trapelles del municipi ens regalen un testimoni divertit i entranyable del seu pas per les fàbriques tèxtils. De pare amb oficis diversos, ja fos treballant vinyes a Rubí o a la fàbrica a Barcelona, aquestes germanes ja portaven el tèxtil a la sang perquè la mare, Angelina de Cal Mallorca, havia treballat als Cavallitus, a les Vetes, al Vapor Nou i a Can Sedó. *«Els empresaris necessitaven les teixidores, però, és clar, hi havia el problema de les criatures. Si la mare havia d'anar a treballar no hi havia guarderies com ara o no les haurien pogut pagar, per descomptat, però els empresaris tenien una guarderia per deixar tota la canalla: les monges, on ara hi ha el Regina Carmeli. La seva funció era tenir cura de la canalla, cuidar malalts i si els necessitaven per algun afer particular. [...] Però no era així a tot arreu: em sembla que era la gran, la Teresina, que la mama se l'enduia entre els telers perquè encara no hi havia això i, si hi era, no era aquest l'empresari. Entre els telers hi tenia com un cabàs, diguéssim, allà en un raconet, per donar-li de mamar o anar-la cuidant, però no sempre. Però no era ni la primera ni la segona que ho feia. Imagina't la borra, la pols... però és el que hi havia, no hi havia res més».*

Alumnes de les Escoles Ribas, van haver de plegar amb només deu anys, tot i que per voluntat pròpia seguiren els estudis a l'acadèmia Balmes amb el senyor Baltà fent classes de repàs a les nits. A casa seva, on convivien els pares, fins a deu germans, i a vegades també oncles i parents, les necessitaven, de manera que combinaren l'estudi amb una feina de cosir sacs de ciment per a construccions Julià i de serradures per a la serradora Claret. *«Cobràvem, per cada sac, 50 cèntims, però també havíem d'anar a buscar herba pels conills, netejar la casa, cuinar, preparar el carbó o arreglar els germans per dur-los al col·legi».*

Als dotze anys van entrar a la fàbrica de Cal Jorba. L'amo va anar personalment a parlar amb els pares per saber si les deixaven anar a treballar, ja que aleshores encara eren menors d'edat. La Dossi s'hi va estar fins als quinze anys i la Rosa fins als setze, quan canviaren d'empresa. Van començar amb tasques senzilles: només els calia una banqueta per enfilar-se i poder treballar a la taula omplint bitlles, fer rodets i netejar la borra del procés mecànic. Els Jorba volien tenir la canalla contenta, de manera que, fins i tot, els donaven per berenar quatre galetes amb un got de llet i, qui volia, també es podia dutxar. *«Hi havia molta higiene, molt, molt bona comunicació. Era com una família molt gran que es cuidaven els uns dels altres».* Amb un primer jornal de 26 pessetes van arribar molt contentes a casa. Però calia amagar-se a la sala on hi havia la burra –les restriccions de llum sovintejaven¬– quan venien inspectors.

Els anys passaven i les petites anaven coneixent les teixidores i a les nuadores, a qui amb el temps ajudaren i treballaren colze a colze. Les dones eren una àmplia majoria de la plantilla. *«El teler duia la peça, però abans s'havia de passar amb unes pintes ple de malles, que feien el dibuix. Segons el dibuix de la peça, si portaven quatre pintes, suposadament, se n'aixecaven un, dos o tres, depèn. La llançadora passava i passava i s'aixecaven. Però és clar, s'havien de nuar [...]. Eren malles amb tot de ferrets i un rodet al mig i havies d'estar al darrere donant fils a l'ordidora que estava al davant i anava passant-los. La nuadora havia de comptar el dibuix que havia de fer la peça per dir: "Ara n'agafo dues d'aquí, ara tres de davant, ara una del mig", per anar fent el dibuix i després unir-lo a la peça. Llavors agafava uns fils i nuava, agafant cendra, cargolant-los. Tot això també ho hem fet nosaltres. I després d'aquí vam anar als telers».* Hi havia molta feina. De tant en tant les teixidores parlaven entre elles amb signes per trencar una mica amb la rutina (s'explicaven pel·lícules, tafaneries, coses personals...), però no podien badar, perquè els encarregats les tenien vigilades. Tot i així, estaven ben pagades.

Començaren amb un teler de fer sacs, senzill, i anaren aprenent per soles. *«Les teixidores anàvem vigilant per davant i per darrere per si se't parava el teler. Si passava, anaves darrere, miraves quina era la plaqueta que estava baixa (perquè estaven totes amunt i en veies una avall), la buscaves, passaves el fil, la passaves per davant, per la pua, engegaves el teler i apa, vinga i som-hi!».* Treballaven a preu fet amb cotó, però després van posar telers automàtics per al niló i la viscosa. Feien llençols, estovalles, cortines, roba de crepés... que portaven a estampar a davant de la Pelleria. També havien ajudat les plegadores. L'experiència els serví per anar a Cal Montasell o Can Sedó a fer hores quan sortien de Cal Jorba.

Malgrat el bon ambient de treball i el tracte, també hi hagué algun imprevist, com quan van

presenciar un greu accident. *«A una dona del carrer Xercavins se li va disparar una llançadora i li va foradar la cara. Aquest era el perill de les espases, en comptes del garrot»*. A Cal Jorba hi havia una quarantena de telers, alguns de nous però també uns quants d'antics. *«Garrot era corretja, ample. Del teler sortia una corda que anava penjada al motor, això era un garrot. Per fer anar la llançadora d'un cantó a l'altre feia plaf!, i deixava anar al garrot. Havies de vigilar de no posar-hi gaire el cap perquè et podia picar. La llançadora sortia des de baix i anava al seu calaixet de manera automàtica, vull dir que era un procés molt ràpid»*.

Les dues bessones també anaven a vegades a casa els amos a fer de minyones: fregar plats, netejar, parar taula... fins i tot quan ja no treballaven a la fàbrica. A més, alguns estius la Dossi va treballar a la casa que tenien els Jorba, Can Cabassa. *«Em tractaven com una més de la família. Dinava i sopava amb ells, i els caps de setmana em baixaven amb la tartana a casa. Et parlo de quan tenia tretze o catorze anys»*. El senyor Lluís les apreciava: *«Quan va saber que sortint de Cal Jorba, de casa seva, anàvem al Montasell [...] ens abonava els diners que cobràvem de les hores i ens deia: "Canalla, ja en teniu prou de treballar! Què cobreu a la setmana, tant? Ja us ho dono, però no aneu a treballar"»*.

A final de la dècada dels 50 i durant els 60 moltes dones saltaven d'una empresa a una altra, buscant sempre un sou millor, ja que la feina gairebé sempre era la mateixa. La Rosa, amb disgust del senyor Jorba, anà a treballar a les Vetes de Ramon Prat, on es va trobar amb una fàbrica amb telers que teixien fins a cent cintes, una gran diferència amb l'activitat anterior. Inicialment feia només les bitlles i preparava els cons, però de seguida va fer de teixidora. Es feien ornaments, dentetes de rata, passamaneria... i posaven l'emblema de les cintes ben visible. *«Era una fàbrica on entraves amb baixada, a mà dreta i havia la casa on vivien els germans i a mà esquerra, la fàbrica, seguida de la part dels tints, i recte trobaves una sala amb un despatx que comunicava per una porta amb una de les quatre naus on hi havia les diferents seccions»*. S'hi feia tot el procés: teixit, tint i empaquetar. El sou era de 500 pessetes a la setmana (amb pràcticament doble torn) i tenien bona relació amb l'amo, perquè les famílies es coneixien, però la relació contractual va durar poc més de dos anys. *«Teixits, repassats i acabats tot eren dones. Tenyir, els tints, eren homes; mecànics i anar a arreglar màquines, també. El que era despatx i oficines, eren els mateixos amos els qui ho duien»*.

No deixaren, però, de treballar a temporades a Cal Montasell al vespre o el diumenge. I, si no tenien feina, aleshores es dirigien a Can Sedó. *«Tornàvem quan la carretera ja era fosca, passaven pocs cotxes, hi havia molts forats, esvorancs que en diuen ara. Tornàvem acompanyades de les teixidores i ens sentíem acompanyades. I quan anàvem soletes dèiem: "Cuidado que aquí hi ha un sot..." I sempre amb una llanterna»*.

La Dossi, després de passar també per les Vetes, es retrobà amb la seva germana a la fàbrica més destacada del moment, la JOSA, en la qual es van estar uns anys, coincidint amb l'inici dels enllaços i l'activitat sindical. D'aquí, la Rosa va seguir a l'AEG de Terrassa *«aquí no volien contractar dones casades perquè agafaven maternitat i no volien baixes»*. La trajectòria posterior les duria a obrir els seus propis negocis a Rubí i Terrassa.

Dues germanes, dues dones treballadores que han rigut molt però també han treballat molt dur en un món industrial on les dones eren majoria, però els homes manaven. Treballar dins i fora de casa era d'allò més normal i ningú no es queixava perquè, senzillament, era el que els havien ensenyat els pares. Sobretot la canalla, que sovint tenia menys temps del que voldria per jugar al carrer.

La Rosa, un xic emocionada pel fet de viatjar en el temps i recordar la seva vida a la fàbrica, és filla d'un pagès provinent de Sant Martí Sarroca i d'una mestressa de casa establerts de feia un temps com a masovers a Can Pi de la Serra. Va estudiar a l'acadèmia del senyor Vila per després entrar d'alumna a l'escola Montserrat. Amb catorze anys acabats de fer va anar a aprendre costura amb una modista del camí de Ximelis i, per mediació d'una encarregada de cosidores de Can Rosés, dos anys més tard va entrar recomanada a Cal Muntades. Aleshores la família ja havia deixat les terres i la masoveria i convenia trobar una ocupació.

Cal Muntades era una societat anònima que treballava en la classificació i preparació de la llana per als teixits, tenia tres seccions independents: la que classificava la llana, la que confeccionava la roba i la que repassava les peces, on s'estava la Rosa. Aquesta darrera era coneguda oficialment amb el nom d'Auxiliar Cosedora La Aguja i s'ubicava, quan hi entrà, on antigament hi havia l'edifici de la Farinera. El recinte era compartit, també, amb la fàbrica de blondes del Martí. *«Nosaltres ens estàvem al costat de la classificació, que era un lloc on molts anys enrere hi havia la Farinera, que en deien. Primer érem en una planta baixa i després ens van traslladar a dalt, a la primera planta. Al costat, al davant i al darrere hi havia el despatx. Al despatx hi havia el senyor Gascón, el senyor Batlles, el viatjant, el senyor Josep Vaqués... i després hi havia les nostres encarregades. L'encarregada que nosaltres teníem era la Maria Teresa Roset i després la Maria Serra, la Molinera, que li dèiem. [...] Totes érem noies joves [...]. Entraves i hi havia la porteria; després venia la classificació, que era una nau molt gran on classificaven la llana destriada i allà la triaven. A continuació hi havia les cosidores. [...] Els telers quedaven a la part de darrere, o sigui, donaven la volta i després hi havia la filatura. Allà on hi havia les ordidores es feia la filatura. Més endins hi havia els telers».*

Les noies de La Aguja treballaven sense uniforme, arreglant desperfectes a la roba: algun fil gruixut que no hi havia de passar, desfer nusos i treure'ls amb tenalletes, mirar que no hi hagués borra enganxada... La Rosa i les seves companyes eren expertes en teixits de llana, tot i que cada peça tenia la seva dificultat. Anys de molta feina i pocs diners a cobrar, però en un ambient laboral que recorda entranyable i divertit. *«No hi havia control per part de l'amo, un senyor de Terrassa que es deia Casanovas, que a vegades pujava una mica enfadat perquè les coses no li havien anat bé».*

Parlem dels anys 50. La Rosa entrà a treballar com aprenenta, asseguda en una taula on hi havia una cosidora i una oficial que repassaven les peces i cobraven a preu fet 52 pessetes setmanals. Hi va treballar durant cinc anys. Eren una vintena de dones, distribuïdes en diferents torns. *«Treballava de 8 a 13 i de 14 a 17.30. Portava el dinar de casa i, si no, les àvies o les mares ens el pujaven, perquè no teníem temps de baixar a Rubí. Llavors Rubí era lluny. Can Rosés era lluny».* Tot i que no era habitual, la fàbrica pagava a nenes menors de setze anys per treballar escombrant o ajudant les teixidores. *«Eren nenes de famílies necessitades i quan venien els inspectors, les amagaven dins un cove o sota les taules perquè no les trobessin».*

Malgrat algunes restriccions que encara es patien per les mancances econòmiques de l'estat, la seva secció no veia mai afectada la feina, ja que disposaven de finestres prou grans que deixaven entrar molta claror i permetia que les noies treballessin molt a gust i en bones condicions. *«Allà treballàvem molt bé, no ens podíem queixar».*

De l'empresa en guarda bons records. *«Amb les companyes guardàvem els papers dels esmorzars i el dia de Santa Llúcia, la nostra patrona, anàvem al drapaire a vendre'ls i enfilàvem cap a Barcelona tot el dia. Anàvem a la catedral a missa i després a un centre benèfic, el Cotolengo, a Sant Rafael, a portar els cèntims que havíem fet dels papers i llavors anàvem a dinar a un restaurant. I a la tarda, anàvem a teatre o a veure la revista, cada una feia el que li venia de*

gust». Una iniciativa solidària que les treballadores, a títol personal, posaven en pràctica.

Com a anècdota cal dir que aquesta secció de la fàbrica era una mica particular ja que sovint hi havia temporades amb poca feina. Quan això passava «*a les hores de treball ens agafàvem la llei per la nostra mà. Esmorzàvem, cosíem o llegíem algun llibre i quan sentíem que algú venia, ho amagàvem tot i ens posàvem a treballar. I això ho vàrem fer durant bastants anys. [...] I també aprofitàvem l'hora que teníem per dinar per menjar ràpidament i, amb una correguda, arribar-nos a l'ermita de Sant Feliuet o a Les Fonts, a veure algun casament. O bé per anar a buscar ginesta*».

En trobar una feina millor a Ca l'Esteve (situat al carrer Fondo), on es feien jerseis de punt, la Rosa va aprendre el que era treballar realment tallant peces i fent patronatge, entre d'altres. Era un lloc molt més recte, on comptaven també amb alguns telers.

Roser Callas Ribas, nascuda a Barcelona, el 18 d'abril de 1935

Filla de mare rubinenca, teixidora a Can Sedó, i de pare ferroviari oriünd de Cartagena, es va criar sobretot amb la mare i l'àvia, ja que el pare les deixà quan la Roser era encara una nena. Als sis anys entrà a les Escoles Ribas, però s'hi estigué poc temps, ja que als dotze va deixar els estudis per ajudar econòmicament a casa. D'aquests anys d'aprenentatge, no en guarda bon record, sobretot per la rigorosa educació de postguerra i el tracte abusiu rebut per part de les mestres.

Tot i que la mare volia que treballés amb ella a Can Sedó, la Roser tenia les idees molt clares: «La mare em deia: *"Tu ets jove i jo em faig gran..." però jo no hi vaig voler anar mai, perquè els telers fan tant soroll...!»*. Sabia què es deia, ja que era la tercera generació de dones que treballaven al tèxtil: l'àvia s'estava a Cal Pich. És per aquest motiu que aprofità l'oportunitat que li brindà la Maria Teresa Roset, venedora de carn a la plaça del Mercat i encarregada de les cosidores que hi havia aleshores a Cal Muntades, una fàbrica situada a Can Rosés. Com que quedava lluny del poble, *«si volíem una bicicleta ens la comprava l'amo. Cada setmana que cobràvem ens treien un tant, però jo no, ho vaig provar una vegada i no. Me n'hi anava caminant amb dotze anys, però llavors plovia més i feia més fred!»*.

En aquesta primera feina formava part d'una plantilla de trenta-cinc cosidores. Als matins l'ensenyaven a cosir amb un drap blanc i un fil vermell, mentre que a la tarda ja es dedicava a la feina pròpiament dita. Repassava les peces perquè quedessin polides, tapant les carreres o arreglant escarabats, manyocs de fil que feia la maquinària en el procés d'elaboració. Però havia d'anar en compte: com que no estava en edat laboral, quan venien inspeccions de treball s'havia d'amagar. *«Ens feien sortir al bosc de Can Rosés fins que ens venien a buscar [...] Als catorze anys ja era l'edat que podíem treballar, no com ara, no. No veies mai cap nena ni cap nen pel carrer, és veritat»*.

A Cal Muntades es treballava l'estamp (roba de bona qualitat que servia per fer americanes i pantalons, sobretot), però també s'hi duia la llana sense tractar per tal de netejar-la i triar-la, que s'emprava tant per fer el teixit com el farciment dels matalassos, que aleshores eren majoritàriament d'aquest material. La jornada laboral era llarga, de les sis del matí a les sis de la tarda, però amb els anys la feina va afluixar i aquest horari s'escurçà fins a la una del migdia.

La relació entre les treballadores i l'amo de la fàbrica era bona. Per Santa Llúcia feien festa patronal i ho aprofitaven per anar a l'Hospital de Sant Joan de Déu de Barcelona per portar caramels a la canalla. *«Durant l'any guardàvem els papers dels esmorzars i ens els veníem al drapaire, i amb les tres o quatre pessetes que ens donaven els compràvem caramels i llavors anàvem a dinar i al teatre»*. També recorda com a fet significatiu que el maig de 1952 la fàbrica els posà un camió amb cadiretes per anar al Tibidabo per participar en una de les activitats en motiu del Congrés Eucarístic Internacional celebrat aquell any a Barcelona.

La tasca que feien les cosidores era el final de tot el procés de producció del teixit, un cop havia passat ja per les ordidores, les nuadores i les teixidores. *«Nosaltres políem les peces, les cosíem. Tenien molts metres i a vegades faltava un fil a tot el metre. La dona que duia el teler no ho havia vist i aleshores teníem la feinada de fer-ho perquè, és clar, no faríem malbé tota una peça de roba que valia tants diners. Nosaltres era les últimes del procés. Llavors se les enduien cap a Terrassa per posar-les ben planxades, per vendre»*. Calia anar en compte perquè, segons la comanda, el dibuix era diferent: espiga, diagonal, ratlleta... *«La diagonal és més costosa. L'espiga també, has de mirar perquè l'espiga va d'un cantó cap a l'altre i, si t'equivoques només d'un fil, ja no queda bé, ho has de desfer. I nosaltres ho arreglàvem això. Era roba maca, ja ho crec»*. Es treballava roba blanca i es portava a tenyir fora, però també és cert que puntualment, es va teixir en tons grisos, negre i blau marí.

Les condicions de treball no eren les òptimes, i la precarietat salarial tampoc acompanyava. Te-

nia un sou, a l'inici, de 30 pessetes setmanals, sense cobrar a preu fet i per un volum de feina considerable que s'acumulava si no s'entrava amb puntualitat. *«Només que arribessis tard cinc minuts, trobaves la porta tancada i t'havies d'esperar a fora una hora abans de poder entrar»*. En contrapartida, la fàbrica celebrava la diada del 18 de juliol amb una paga doble i per Nadal els donaven una panereta amb torrons i una ampolla de cava. *«Però una vegada no sé qui va protestar que sempre es feia el mateix i l'amo va acabar tallant d'arrel aquesta tradició»*. Hi havia dies, però, que s'estaven de braços creuats o s'enduien feina de casa perquè no hi havia res a fer. Les treballadores dels telers, amb tant de soroll i problemes d'oïda, parlaven entre elles amb senyes, explicant-se pel·lícules que havien vist el diumenge al cinema Domènec o els balls del Casino.

Es va estar catorze anys en aquesta secció. Però l'empresa cada vegada anava pitjor: la maquinària era vella i poc competitiva, les comandes no sortien... de manera que anaven marxant cosidores i al final quedà només ella. *«Quan es va acabar tot i vaig quedar jo sola, em van posar a les bitlles. Però les bitlles van molt de pressa i treien una borra que se'm va posar al coll i no podia casi parlar. Vaig haver d'anar al metge i em va dir: "Això no, no pot anar així, vostè". I llavors vaig anar-me'n a Cal Josa [...]. La fàbrica no va trigar a tancar»*. Els telers no eren automàtics

i, per tant, les teixidores, que a Cal Pich arribaven a portar deu telers cadascuna, a Can Rosés només en podien dur dos.

Els inicis a la Josa no van ser fàcils perquè, acostumada a treballar asseguda, en aquest nou lloc de feina no parava quieta. Amb els anys, es va casar i va deixar la fàbrica per poder cuidar la seva mare. La Roser, una dona sense por a treballar, recorda com si fos ahir aquesta etapa laboral que va marcar, i molt, la seva joventut. *«No la podríem portar, avui dia, la vida que portàvem abans»*, conclou.

Roser Marcè Pidelaserra, nascuda a Rubí, el 9 de setembre de 1925

El pare de la Roser, fill de Vilafranca del Penedès, arribà al municipi quan era petit amb la seva família fugint dels estralls causats per la fil·loxera; la mare sí que era filla de Rubí, d'una família dedicada a l'agricultura. Alumna de les Escoles Ribas fins als quinze anys, guarda un record meravellós i entranyable de les classes que feien al bosc amb la senyoreta Altet, tot i que amb l'entrada dels franquistes l'educació va canviar molt. *«Me'n recordo molt de l'efecte que em va fer l'entrada dels nacionals. Estàvem acostumats a una escola lliure [...], però aleshores va canviar com un guant. Els mestres treballaven estricament, vull dir que allò que mandava el gobierno ho havien de complir. Així que entràvem a l'escola ja ens feien cantar el Cara al Sol».*

Va aguantar només un any més a l'escola en aquelles condicions. Aleshores va demanar feina a Cal Pich, que tenia a la vora de casa. Va estar-s'hi dos anys, però les tasques que hi desenvolupava no li agradaven gens, almenys inicialment. *«Era molt avorrit. Estava acostumada a estar sempre al carrer de casa saltant i ballant, i allà fent bitlles tot el dia, era la cosa més insulsa i avorrida del món. Fou llavors que vaig dir a l'encarregada que no m'agradava i em van posar a passar trama en els telers. Passàvem unes caixetes i portàvem trama, perquè a les teixidores, per teixir, els portàvem les caixetes i els les canviàvem al teler. Allò m'agradava molt perquè era més bellugat, passava i xerrava amb les dones. Al cap d'un anys ja em van fer aprendre de cosir, per fer d'aprenenta de teixidora. I em van donar un teleret que feia uns vels molt senzills».* Compaginava aquesta activitat a la fàbrica amb la d'aprendre a sorgir a ca la Teresina Cadevall, al carrer Cervantes, fet que li permeté, més endavant, canviar de feina, ja que practicaven repassant peces de Cal Gaspà i Can Sedó. *«Era un ofici molt maco, perquè apreníem a fer el dibuix del teixit de la roba, apreníem a fer-lo a mà, perquè si hi havia un estrebat o un borró que es posava entre la filatura, llavors en passar les bitlles es feia un escarabat. L'havíem de treure i fer-ho nosaltres, seguint el dibuix de la sargidora».*

Recorda molt bé Cal Pich, una fàbrica que li semblava enorme. Hi havia uns rellotges i uns marcadors de cartró per fitxar les entrades i sortides dels obrers, amb els avisos de les sirenes que anaven sonant i se sentien per tot el barri. *«Una cosa que em va fer molt de respecte era que hi havia una mena de ring de boxa, que era el despatx. Des d'allà el director veia la fàbrica, tots els telers. Era una nau grandiosa i veia els telers i els ordidors; les nuadores no, perquè eren en una altra nau més petita, tocant al Castell, on hi havia la filatura».*

A Cal Pich es feia tot el procés de fabricació del teixit, de manera similar a altres fàbriques locals. *«Ens arribaven les madeixes, fèiem les bitlles, les passàvem als ordidors perquè fessin un rodets molt grossos i cap a elaborar l'ordit (que es feia amb les bitlles). L'ordit era un corró molt gros que tenien les ordidores i enviaven a les nuadores per passar pels perxerats, que és el dibuix de les teles. Llavors les bitlles passaven d'un cantó a l'altre i feien la trama».* L'empresa treballava només amb seda, de la qual en sortia el jacquard, el vellut sifó (teixit molt sol·licitat per senyores que el vestien per anar al Liceu de Barcelona) i també teixia corbates per a senyors, però no hi havia secció de tints. Per la delicadesa del que s'hi produïa, la netedat de la seda respecte al cotó i la llana, i el renom de la fàbrica, les teixidores d'allà tenien certa distinció.

Als dos anys, però, li sortí l'oportunitat de presentar-se com a oficial a Cal Muntades, a la secció de cosidores, l'Auxiliar Cosedora La Aguja. La mateixa Teresina Casadevall l'avisà. Al Pich Aguilera guanyava només 14 pessetes i mitja quan feia bitlles i 21 quan duia els telers. En canvi, a Can Rosés *«vaig guanyar 70 pessetes, que eren molts cèntims, llavors. Gairebé guanyava com el pare; el pare en guanyava 72 i jo en guanyava 70. Va ser un èxit a casa, això».* El pare, des de temps de la guerra, que treballava a la secció de llana, primer a Terrassa i després a Rubí.

Treballava com a sargidora amb una trentena de companyes més, repassant teixits de tota mena. *«El teixit de la plana, llavors hi ha la sarja, que també fa com una espigueta, després hi ha l'espiga... En els vestits de senyor hi ha molts teixits, com l'ull de perdiu [...]. Les peces senceres les posàvem en unes taules i les fèiem baixar i en trèiem totes les tares. Si hi havia fils que penjaven, si hi havia un escarabat... el sargíem. A vegades hi havia carreres, que eren fils que s'havien trencat o de l'ordit o del que sigui, o de la trama i nosaltres havíem de fer l'ordit de la trama amb agulla de cosir. Havíem de deixar cada peça polida i acabada per anar-se'n després cap a Terrassa a fer-li els acabats per portar a la botiga».* La Roser no dubta que allà hi passà la millor etapa de la seva vida: trenta-dues noies joves, que s'avenien molt, amb ganes de disbauxa.

Pel que fa a la fàbrica, podem dir que quan entraves hi havia un jardí, un carrer molt gran i una nau petita al darrere, que era on treballaven les cosidores abans d'enviar les peces a Terrassa. Per tant, s'hi feia tot el procés, des que arribava la matèria primera fins que en sortia el producte, excepte la filatura, que la duien de Terrassa. *«A la Farinera treien la llana de la pell. Un lloc amb molta pudor perquè posaven les pells a estovar i els homes, que cobraven molt bé, havien de treballar amb guants per evitar infeccions. Hi havia màquines que rentaven la llana i l'assecaven, a punt per ser venuda, i unes dones la classificaven segons si era bona o dolenta»*. Després hi havia on es feien els teixits. I finalment l'espai ocupat per les cosidores.

Però hi havia temporades que treballaven poc per les males arts dels amos, que feien estraperlo, o sigui, es venien la llana per un preu elevat abans que arribés a la fàbrica per elaborar el teixit. Mantenien les treballadores i encara hi sortien guanyant. Aquesta situació, també es va escampar entre les treballadores, que s'emportaven material a casa per obtenir uns diners extra o feien coses d'amagat per vendre-les després –canastrells, paneres o boles de Nadal–, per recollir diners per a beneficència. *«Aquells anys treballàvem molt poc, aprofitàvem per llegir llibres, per portar camises de dormir al Cotolengo i també per cultivar amistats de la fàbrica que encara avui perduren. [...] El senyor Casanovas estava avorrit amb nosaltres, ens tenia avorrides. Érem joves i teníem moltes ganes de gresca»*. Unes treballadores que cobraven menys que els homes. *«Això ja no comptava per nosaltres, això ja ho sabíem. Era la resignació. No és com ara que fan molt ben fet de protestar»*.

La Roser s'estigué divuit anys a Cal Muntades. Plegà en un moment en què l'empresa ja no anava gaire bé, moltes noies havien marxat a les Cremalleres, Material Clínic o altres. No podia anar bé de cap de les maneres, ens comenta. *«Allò era xauxa»*. S'acabà, també, aprofitar l'hora de dinar per anar a buscar bolets, acostar-se al cementiri o anar a les Fonts a presenciar algun casament.

La seva singladura tèxtil continuà a Ca l'Esteve Riba, una empresa dedicada al gènere de punt, amb un centenar de persones, ubicada primer al carrer Fondo i després a Can Rosés. Va estar-s'hi 25 anys. *«Allà vaig aprendre a suar la cansalada fent jerseis per nadons, teixits amb uns telers circulars que eren molt curiosos de veure com funcionaven i amb una calor que feia... Va ser molt bonic perquè treballava a preu fet, tallant, cosint, muntant patrons i decidint models»*, fins que l'empresa va tancar portes per una mala gestió del director, deixant deutes amb els treballadors.

La Roser també va tenir temps per fer el servei social amb la intenció de treure's el passaport i poder marxar amb una colla d'amistats a fer travesses per les muntanyes de França. *«Per això vaig fer el servei social de la Sección Femenina i vaig anar a l'escola Ugart de Terrassa a aprendre a cuinar, planxar i fer manualitats»*. Era una dona a qui li agradava –i li agrada– la llibertat.

Sebastiana Arís Bolart, nascuda a Rubí, el 23 de juliol de 1920

La Sebastiana és una dona amb caràcter que sempre ha tingut les idees molt clares. Filla d'un pagès de Rubí i d'una mare teixidora originària de Montornès del Vallès, va estudiar a les Escoles Ribas fins els catorze anys, d'on guarda un record entranyable de la senyoreta Bernat, amb qui va aprendre cuina.

Tot i la seva joventut, i com gairebé la majoria de noies de la seva edat, en aquella època calia ajudar econòmicament a casa, de manera que buscà feina. De seguida entrà a treballar a la fàbrica de Cal Jorba recomanada per una veïna, i inicialment es va encarregar de la neteja dels lavabos i d'escombrar el taller, però també de portar els calaixos als telers manuals, o sia, les peces dels extrems del teler que permetien propulsar i frenar les llançadores. Cobrava una setmanada de 100 pessetes. Amb el temps, però, també fou responsable d'ajudar les nuadores i les ordidores, repassar peces i fins i tot va aprendre a dur un petit teler per a les aprenentes. Tanmateix, a causa d'una errada a l'hora de continuar una feina de teixit que es prengué com un desastre, va decidir no treballar-hi més. *«El teler es va parar perquè hi havia alguna cosa que no anava bé, i llavors vaig tornar-lo a engegar i vaig posar una llançadora al cantó dret, però no vaig treure la de l'esquerra i vaig engegar i vaig fer una trencadissa que... bueno! Va venir el senyor Jorba i va dir amb uns crits: "Què has fet!" I em vaig posar a plorar. "No ploris, no ploris, deixa-ho estar i ja ho arreglarem!", li van dir a una teixidora i li ho van fer arreglar. D'ençà d'aleshores que em feien por els telers. Encara em van fer teixir amb un teler gros, però ja vaig dir al senyor Jorba que jo no volia teixir més».* Així doncs, la Sebastiana se centrà a aprendre a sargir peces que portaven d'altres empreses amb les quals treballaven a mans, expressió que indica que assumien part de la producció d'una altra fàbrica treballant com si fossin ells.

A la fàbrica hi havia noies que encara no tenien l'edat i que, per tant, havien d'anar en compte: *«Hi havia quatre o cinc mossetes que eren més petites que jo i quan venia l'inspector, el contramestre les feia posar dintre d'una caixa amagades perquè no les veiés ningú i les tapaven dins la capsa. Llavors es treballava així».*

Poc abans de començar la guerra, algunes tardes anava a aprendre a portar llibres de comptabilitat amb el senyor Espert, estudis als quals es pogué dedicar durant el conflicte ja que l'empresa col·lectivitzada tenia poca feina. Això li serví quan, ja acabada la guerra, tingué l'oportunitat de treballar al despatx tot portant els números, l'estoc del magatzem, la distribució de les peces i l'atenció als clients, tasques que fins aleshores feia la filla de l'amo, que plegà. Una feina que feia amb molta il·lusió perquè en gaudia.

A la fàbrica treballaven en dos torns i hi havia molta feina perquè van ser dels primers en treballar amb el niló, una fibra artificial novedosa. El senyor Jorba era dels pocs que pagava al comptat, el que li permetia rebre el material per fer els teixits de seguida i poder treballar per empreses de La Corunya, Sant Sebastià, Andalusia o Madrid. A Cal Jorba les peces de roba eren habitualment llises, tot i que també confeccionaven una tela amb ratlladet de mil ratlles per a uniformes escolars. El tint el portaven a fer a empreses externes.

Els telers i el despatx estaven situats a peu pla i s'hi arribava entrant per un pati molt gran ple d'arbres fruiters i cultiu. *«Al final del pati hi havia unes portes de color gris, unes portes petitones i primes. Jo empenyia el primer dia que hi vaig anar, empenyia, però no s'obrien. I anar buscant i buscant, pel pont em va sortir un ferret petit que vaig aixecar i vaig poder obrir-la».* Una porta que duia a la secció de les nuadores, a l'ordidor i a una altra quadra.

Durant la seva trajectòria laboral la Sebastiana va veure alguns accidents amb els telers, però el que més recorda és el que va patir l'encarregat, el senyor Pous. Mentre passava enmig dels telers va saltar una llançadora i li va rebentar l'ull [...]. Com que havia estudiat infermeria, el senyor Jorba trucà un taxi i va dir-nos que anéssim tots dos a Barcelona, a la clínica

Barraquer, a veure què es podia fer amb aquest ull i la cara sagnant.

L'afició per la infermeria li ve de ben petita, quan acompanyava a la seva mare a caponar el bestiar per les cases o a fer cures als avis del veïnat que ho necessitaven. Ella ho mirava tot amb molt interès, sense perdre detall, i es decidí a proposar a l'amo que la deixés estudiar unes tardes a la setmana a Terrassa. *«"Hauràs de recuperar les hores i venir a treballar dissabte i diumenge", em va dir, però jo ho vaig fer encantada»*. Uns anys que van coincidir amb la sortida al mercat dels primers antibiòtics i amb molta demanda d'infermeres a la comarca.

Aquesta carrera d'infermeria li va servir per guanyar uns diners extra anant a les cases a vacunar a la gent. *«Quan plegava anava a posar injeccions per les cases. Que en vaig posar i reposar, mare meva! Després aquí a baix, a l'habitació petita, venia la gent a posar-se-les perquè després tot eren injeccions, tot ho curaven amb injeccions»*. Però això no vol dir que deixés la feina a Cal Jorba, on tenia la tasca de calcular les nòmines del personal (una cinquantena, la majoria dones que, tot s'ha de dir, cobraven menys que els encarregats i els contramestres) sota l'atenta mirada del senyor Jorba *«un home amb molt geni, però també molt comprensiu»*.

Durant els primers anys van patir restriccions d'electricitat. *«Havíem d'engegar la burra i recordo que feia un fred...! Perquè per tota la sala dels telers només hi havia una estufa de llenya i les teixidores sortien a escalfar-se les mans de tant en tant i tornaven al lloc»*. L'empresa, però, també tenia en compte al personal i durant la celebració del 18 de juliol celebraven un dinar conjunt a Barcelona.

Després d'una llarga temporada va viure la jubilació de l'amo, que va cedir el lloc al seu fill. *«Però llavors el senyor Jorba es va posar malalt i el fill va acabar per tancar la fàbrica i jubilar-nos. Em vaig jubilar als 58 anys. Un tip de treballar, portava tota l'empresa de memòria, en tot»*.

Teresa Toll Oller, nascuda a Rubí, el 8 de juny de 1926

Malgrat el que ha hagut de patir a la vida, la sensibilitat de la Teresa a l'hora de recordar i explicar alguns episodis dels anys de joventut a la fàbrica, fa que surti la seva part més autèntica. Amb la mare fent feines de neteja a altres cases i un pare que gairebé no va poder conèixer perquè va morir quan ella era petita, va estudiar a l'escola Montserrat amb la senyoreta Maria.

Als catorze anys, com gairebé la majoria de les nenes de l'època, va començar a treballar a Ca l'Obiols, ajudant a la botiga, i també a Cal Padrós i Cal Gaju, fins que va entrar d'ajudanta de teixidora a la fàbrica de Cal Mosques, on era quan es va casar, ben joveneta, amb 19 anys. *«Allà duia dos telers d'espasa i treballava de 8 a 12 i de 14 a 18 de dilluns a dissabte».* L'empresa tenia els despatxos fora, al pati. Just entrar hi havia els telers, ubicats en dues quadres: la nova i la vella, amb la secció dels telers de jacquard al capdavall, que era on feien la roba de matalàs. *«Els contramestres havien de ser homes, però els teixits per a les dones, només. Els teixits els feien les dones i els homes només eren per arreglar les màquines».*

La relació amb les companyes i amb els amos era bona; aquests visitaven el taller un cop per setmana. La Teresa recorda que mentre va treballar-hi no es produí cap accident a la fàbrica i que la feina es pagava bé. *«No hi havia cap olor característica perquè els telers es netejaven i s'engreixaven amb oli untat en filots, seguint les indicacions del contramestre».*

La seva trajectòria no acabà aquí, perquè engrescada per una amiga, van decidir marxar a Cal Josa perquè pagaven més diners. Mentre era allà va ser mare per segona vegada, però quan fou l'hora de tornar a la feina, ho va fer a Cal Pich i d'allà ja no es va moure més. *«Vaig entrar a Cal Pich pel senyor Bruguera. Jo m'encarregava de carregar el material a les teixidores que portaven un rengle de setanta-dos telers. Al temps d'arribar al capdamunt de tot, les de baix ja tenien les llançadores buides».* Una feina que va canviar per muntar filetes pels ordidors a la secció de filatura on ella se sentia més còmoda.

Els telers per fer el jacquard eren més amples que la resta i els diuen dones més grans, amb més experiència, ja que no era fàcil. Cadascuna cobrava un tant per la feina feta. Malgrat no recordar el sou setmanal, sí que l'empresa no havia fet mai cap vaga. Un fet curiós és que les teixidores, com que treballaven tantes hores davant dels telers sense poder parlar, havien desenvolupat un llenguatge únic, una barreja de signes i gesticulacions de cara que els permetia explicar la pel·lícula de cinema que havien vist el diumenge sense cap problema. Això sí, calia fer la feina ben feta, ja que l'encarregat podia cridar a llepar, o sigui, a donar compte dels errors que s'havien produït. *«Jo no hi vaig anar mai però quan es treballava amb dues llançadores era més difícil, perquè hi havia dos colors i quan una pujava, l'altra baixava i, si podien saltar, aquí era més fàcil».*

Cal Pich era una fàbrica de molta envergadura i renom. S'hi estigué vint anys. Les treballadores no portaven uniforme i era gent senzilla però molt professional. *«Era un ambient molt diferent i l'empresa cuidava molt el personal (encara ara em segueixen donant els torrons per Nadal). No passàvem fred ni calor, i quan arribava l'hora de ser mare o de casar-te, tenies sis setmanes».* Però el soroll dels telers no perdona i, malgrat que s'hi acostumés, ha fet que amb els anys hagi perdut oïda.

Quan era més jove, la feina i les obligacions sovint feien que no hi hagués temps per res més. Els diumenges, la Teresa aprofitava per acompanyar la seva mare a recollir llenya a Can Rosés, de manera que *«havia anat amb algun xicot i quan arribava el diumenge... és clar, et deia de sortir i jo no, haig de marxar, haig d'anar a ajudar a ma mare a fer llenya. I anava a fer llenya».*

Ajuntament de Rubí

Dona

AJUNTAMENT DE RUBÍ

Amb el suport de:

Generalitat de Catalunya
Institut Català de les Dones

Diputació Barcelona